

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Landbruksdirektoratet

Deres ref

Vår ref

Dato

14/536-

19.12.2014

Fastsettelsesbrev - forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket

1. INNLEDNING

Landbruks- og matdepartementet har i dag fastsatt ny forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket (heretter produksjonstilskuddforskriften), se vedlegg. Forskriften erstatter forskrift 22. mars 2002 nr 283 om produksjonstilskudd i jordbruket og deler av forskrift 8. november 2006 nr. 1227 om tilskot til avløyning.

I forbindelse med fastsettelsen av forskriften vil departementet i det videre redegjøre for de innspillene som ble mottatt i forbindelse med høringen, og departementets vurdering av disse.

2. BAKGRUNN

Dagens produksjonstilskuddsforskrift har vært gjeldende i 12 år. I løpet av denne perioden har vilkårene for tilskudd i forskrift og jordbruksavtale bare vært gjenstand for mindre justeringer. Erfaringene siden forskriften ble fastsatt i 2002 tilsier at det var nødvendig med en mer helhetlig gjennomgang. På den bakgrunn varslet regjeringen i Prop. 106 S (2013-2014) *Jordbruksoppgjøret 2014 – endringer i statsbudsjettet m.m.* (heretter Prop. 106 S) Stortinget om at departementet ville sende et utkast til revidert produksjonstilskuddsforskrift på høring med sikte på ikrafttredelse 1. januar 2015.

I tillegg til endringene i forskriften som følger av jordbruksoppgjøret 2014, så departementet også behov for endringer i andre bestemmelser. Herunder så departementet behov for å justere driftsfellesskapsbestemmelsen, samt å inkorporere regelverket for tilskudd til avløsning ved

ferie og fritid i produksjonstilskuddsregelverket.

Jordbruksavtalen kapittel 7 og 9, som fastsetter satser, soner mv. for de såkalte direktetilskuddene og for velferdsordningene, og produksjonstilskuddsforskriften og avløserforskriftens bestemmelser om tilskudd til avløsning ved ferie og fritid, utgjør til sammen regelverket for produksjonstilskudd og avløsertilskudd ferie og fritid.

Den 18. desember 2014 ble det avholdt høringsmøte med avtalepartene. Den 19. desember 2014 fastsatte departementet revidert teknisk jordbruksavtale, denne følger vedlagt.

Departementets forslag ble sendt på høring den 9. juli 2014.

3. HØRINGEN AV FORSLAGET

Høringsnotatet ble sendt til i alt 455 høringsinstanser. Fristen for å avgi høringsuttalelser ble satt til 20. oktober 2014. Departementet har mottatt til sammen 87 høringsuttalelser. I det videre brukes begrepet ”høringsinstanser” om de instanser departementet har mottatt innspill fra.

Det generelle inntrykket fra høringen er at hovedvekten av instansene både er positive til at det nå er foretatt en helhetlig gjennomgang av regelverket og til at vilkårene for avløsertilskudd ved ferie og fritid er innarbeidet i produksjonstilskuddsforskriften. Det har imidlertid vært betydelige motforestillinger mot noen av forslagene, særlig gjelder dette forslagene om oppheving av kravet om tilknytning til landbrukseiendom og eierskapsbegrensningen, samt forslaget om ny innretning av miljøkravene.

I høringsnotatet er det beskrevet en rekke endringer som ble besluttet av Stortinget gjennom behandlingen av Prop. 106 S, og som dermed ikke var på høring. Flere høringsinstanser har likevel kommet med innspill på disse områdene. Dette gjelder for eksempel flere av vilkårene for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid, opphevingen av særbestemmelsene for samdrifter og hevingen av bunnfradraget. En rekke av høringsinstansene har også hatt kommentarer til selve innretningen av beitetilskuddene. Innspill på slike områder omtales ikke videre i dette fastsettelsesbrevet.

Høringsutkastet inneholdt ikke forslag om å gjøre endringer i dagens forvaltningssystem. Flere høringsinstanser har likevel påpekt at mange kommuner mangler ressurser og kompetanse til å gå inn i vanskelige/komplekse vurderinger, for eksempel knyttet til driftsfellesskap. *Orkla Landbruk* (kommunene Meldal og Orkdal) uttaler for eksempel:

”Å kontrollere mulig driftssamarbeid krever at man går dypt ned i regnskapene og økonomien til søkerne, og krever en innsats og kompetanse som går lengre enn man kan forvente av en kommune. Disse kontrollene bør derfor hovedsakelig foretas av fylkesmannen i samarbeid med kommunen.”

Noen av disse, *Fylkesmennene i Rogaland, Sør-Trøndelag, samt kommunene Sola, Time, Sandnes, Stavanger og Kvitsøy* har også problematisert kommunens dobbeltrolle som både rådgiver og kontrollør. Fylkesmannen i Rogaland uttaler i den forbindelse:

”Kontroll er ein av dei viktigaste oppgåvene for forvaltninga innan produksjons- og avløyarsartilskot. Det er fleire utfordringar knytt til dagens organisering av kontrollarbeidet. Det gjeld mellom anna kommunen si «dobbeltrolle» som kontrollør og rådgivar og nærleiken til søkjar. Det er og utfordringar for forvaltninga generelt når det gjeld tilgang på nødvendig kompetanse innan juss, økonomi mv. som ein treng i saksbehandlinga, særleg når det gjeld driftsfellesskap. Nytt regelverk viser også at dette er kompetanse det blir stadig meir naudsynt å ha i kontrollarbeidet.

FMRO meiner at det snarast mogleg bør startast ein prosess, der organisering av kontrollarbeidet blir endra. Etter FMRO si meining, bør kontrollarbeidet som ikkje fylgjer direkte av søknadsbehandlinga, leggjast til Fylkesmannen som fyrsteinstant. Vi meiner at dobbeltrolla som kommunane i dag sit med, er lite forsvarleg. I dag skal kommunane gi råd til søkjarane om forståing av regelverket og behandle søknadane deira. Samtidig skal dei gjennomføra risikobaserte kontrollar av dei same søkjarane. Noverande ordning utfordrar rettstryggleik, likebehandling og legitimiteten til dei økonomiske verkemidla. I tillegg til kommunane si dobbeltrolle, er det vanskeleg for dei å setje av nok ressursar til å gå djupt nok inn i tunge saker som t.d. driftsfellesskapssakar. Dette er kompliserte kontrollar, som det tek mykje tid å utvikle god kompetanse innan. Å påleggje kommunane dette, gir problem. Desse utfordringane viser også igjen i riksrevisjonen sin rapport om årleg revisjon og kontroll for budsjettåret 2013. FMRO meiner at dei utfordringane riksrevisjonen peikar på, berre kan imøtekommast godt nok ved å flytte deler av kontrolloppgåvene eitt nivå opp. Slik vil vi kunne utvikle betydelig forbetring av kontrollarbeidet, både i utvikling av kompetanse og nødvendig kapasitet. Fylkesmannen vil trenge meir ressursar til kontrollarbeidet, men meiner at ressursane som blir brukte generelt i forvaltninga sitt kontrollarbeid, vil bli mindre. Dette fordi Fylkesmannen vil få høve til å utvikle spisskompetanse innan kontrollarbeidet og dermed jobbe meir effektivt og målretta med dette. FMRO viser til at det i stor grad er Fylkesmennene som stadfester regelverksbrot i form av t.d. driftsfellesskap i dag. Dette viser at dagens modell ikkje fungerer optimalt. Ved flytting vil vi og oppnå større grad av likebehandling gjennom sjølve kontrollarbeidet og ikkje minst at vi får eitt og same klageorgan, landbruksdirektoratet, for alle sakene.

Det blir stadig fokusert på at kontrollarbeidet må skjerpast. Skal vi greie dette, meiner FMRO at dagens modell for kontroll må endrast.”

Det motsatte synspunktet fremmes av *Klepp kommune* som uttaler:

”Kontrollarbeid bør i hovudsak framleis liggje til kommunen. Det er her kommunen har mulegheit til å besikte garden, og få betre kunnskap og innsikt i dei enkelte bruka. Men kommunen meiner det bør vere enklare å få Fylkesmannen ”på banen” når ein treng meir kompetanse.”

Departementet viser til Riksrevisjonens rapport om den årlige revisjon og kontroll for budsjettåret 2013. Om forvaltningsordningen for produksjonstilskudd heter det blant annet:¹

”Riksrevisjonen er kritisk til måten departementet har organisert ansvarsfordelingen mellom forvaltningsnivåene på, og til mangelfull oppfølging av om kontrollordningene fungerer tilfredsstillende. Riksrevisjonen har avdekket at det er vesentlige svakheter i etterlevelsen av fastsatte rutiner for oppfølging og kontroll av tilskuddsforvaltningen. Konsekvensen er at det

¹ Jf. Dokument 1 (2014–2015) s. 89 og 91.

utbetales ca. 9 mrd. kroner årlig uten at det er godt nok sikret at utbetalingene skjer i henhold til vedtatte rammer og aktuelt regelverk. Departementets organisering av tilskuddsforvaltningen gjør det vanskelig å følge opp om rutiner for forvaltning blir etterlevd på en enhetlig og tilfredsstillende måte.

[...]

Det er uheldig at kontrollregimet er innrettet på en slik måte at kommunene, som foretar kontroll direkte mot tilskuddsmottaker, også er veileder, saksbehandler og innstiller/fatter vedtak i saken. Kommunenes nærhet til tilskuddsmottaker, ulike roller og kompetanse- og ressursmangel medfører risiko for misligheter og feil i saksbehandlingen og utbetaling av tilskudd

Departementet vil følge opp Riksrevisjonens merknader på egnet måte i en senere prosess.

I det videre gjennomgås hovedelementene i den nye forskriften om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket med bakgrunn i høringsinstansenes innspill.

4. GRUNNVILKÅRENE

4.1 Høringsforslaget

Departementet foreslo å videreføre grunnvilkårene om at søkeren må være registrert i Enhetsregisteret og drive ”vanlig jordbruksproduksjon” med de dyreslagene eller den vekstgruppen som det søkes tilskudd for.

Samtidig ble det forelått å oppheve kravet om at produksjonen må drives på én eller flere landbrukseiendommer. Dette ble begrunnet med at det i tilskuddsammenheng har utviklet seg en praksis der man tar utgangspunkt i om produksjonen anses som vanlig, snarere enn om den foregår på en typisk landbrukseiendom. Etter departementets syn vil det i de fleste tilfeller ikke vil være mulig å drive ”vanlig jordbruksproduksjon” dersom produksjonen er helt løst fra en landbrukseiendom. Kravet vil imidlertid etter praksis også være oppfylt der jordbruksproduksjonen drives på en utskilt tomt som kun har driftsbygning. Vilkåret har derfor liten selvstendige betydning.

4.2 Kravet om ”vanlig jordbruksproduksjon”

4.2.1 Høringsinstansenes syn

De fleste høringsinstansene, herunder *fylkesmennene i Buskerud, Finnmark, Nord-Trøndelag, Telemark, Troms og Vestfold* er positive til at kravet om ”vanlig jordbruksproduksjon” videreføres. Det gir forvaltningen mulighet til å vurdere om foretakets drift er for ekstensiv, og for å kunne avgrense mot ren hobbyproduksjon. *Fylkesmannen i Nord-Trøndelag* uttaler at selv om vilkåret ikke har fått noe stor plass i forvaltningspraksis, er det en viktig sikkerhetsmekanisme for å avskjære tilskudd til foretak som av ulike årsaker ikke rammes av øvrige vilkår (for eksempel kornproduksjon med svært lav avling). *Fylkesmannen i Telemark* fremhever at det er viktig at det drives en jordbruksvirksomhet med en viss minimumsavkastning, for å unngå produksjoner hvor formålet kun er å høste tilskudd.

Fylkesmannen i Vestfold er positiv til at man i høringsnotatet har utdypet innholdet i begrepet ”vanlig jordbruksproduksjon”, og at man nå har presisert at vilkåret skal vurderes for hver enkelt produksjonstype og ikke pr. dyr eller teig. *Fylkesmennene i Hordaland og Telemark* mener det er prisverdig at jordbruksavtalen har fastsatt krav om kalvingsintervaller for melke- og ammekyr. *Fylkesmennene i Hedmark og Telemark* er enig i departementets standpunkt om at melkeproduksjonen vanskelig kan karakteriseres som «vanlig» hvis gjennomsnittsliveransen pr. melkeku er under halvparten av gjennomsnittsavdråten (pr. i dag ca. 7 200 l).

Landbruksdirektoratet tolker det slik at det ligger en viss innstramning i kravet til ”vanlig jordbruksproduksjon” når kravet til næringsmessig preg nå beskrives som at produksjonen må ha et omfang og en innretning som gjør at den objektivt sett er egnet til å gi overskudd. For øvrig er Landbruksdirektoratet enig i at å sette opp et krav til gjennomsnitt avdrått per melkeku er et godt utgangspunkt for å vurdere ”vanlig jordbruksproduksjon”, både for ordinær melkeproduksjon og lokalforedling, så lenge man vurderer om det foreligger ”særlige forhold” som kan forklare den lave leveransen. Dette kan for eksempel være at det drives økologisk eller at det brukes raser med lavere gjennomsnittsyttelse. Også *Norges Bondelag* og *Avslaget for sidet trønderfe og nordlandsfe* er opptatt av at bønder som driver produksjon på de gamle kurasene ikke må avskjæres fra tilskudd på grunn av lavere avdrått enn landsgjennomsnittet. Avdråten for de gamle melkerasene ligger i utgangspunktet langt lavere enn for eksempel NRF.

Klima- og miljødepartementet advarer på sin side mot en tolkning av ”vanlig jordbruksproduksjon” som medfører at drift av ekstensive arealer som er viktige for kulturlandskap og miljø ikke lenger skal kunne motta produksjonstilskudd. En slik utvikling synes ikke å være i tråd med den retningen Stortinget har forutsatt. Det vises til behandlingen av jordbruksoppgjøret der det heter at ”miljøsatsingen skal bidra til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket og bidra til å opprettholde kulturlandskapet”.² *Miljødirektoratet* fremhever at for mange av miljøkvalitetene knyttet til kulturlandskap generelt og biologisk mangfold spesielt, er det en forutsetning at driften er ekstensiv. Gjennom satsingene ”Utvalgte kulturlandskap i jordbruket” og iverksettingen av ”Handlingsplan for kystlynghei” bidras det til at det bygges opp nye besetninger av rasen gammel norsk sau i utegangerdrift. Slik forskriften med høringsdokument fremstår, kan det tolkes som om dette er en form for landbruksdrift som kan bli vurdert som for ekstensiv til å være støtteberettiget. Tilsvarende kan landbruksmessig høsting av ugjødsla beite- og slåttemark også fort falle utenfor. Også *Fylkesmannen i Møre og Romsdal* peker på at forslaget kan avskjære støtte til drift der skjøtsel av kulturlandskapet er hovedintensjonen. Et eksempel på dette kan være sauehold som har liten avdrått, men der sauen holder kulturlandskapet ved like.

Mange av høringsinstansene³ etterlyser enda klarere presiseringer av hvordan vilkåret om ”vanlig jordbruksproduksjon” skal tolkes og praktiseres, og ber om at det settes opp flere

² Jf. Innst.285 S (2013-2014)

³ Fylkesmennene i Aust-Agder, Vest-Agder, Hedmark, Hordaland, Møre og Romsdal, Oppland, Rogaland, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, Telemark, Troms og Vestfold, samt kommunene Aurskog-Høland, Bærum, Finnøy, Holtålen, Kvitøy, Nannestad, Os, Rindal, Rørø, Sola, Sandnes, Stavanger, Strand, Sørum, Time, Tydal, Voss, Innherred samkommune og Søre Sunnmøre Landbrukskontor.

minimumskrav. I følge *Fylkesmannen i Møre og Romsdal* vil klare presiseringer forenkle forvaltningsskjønnet og bidra til gjennomgående lik praksis. *Fylkesmennene i Hedmark og Hordaland* fremhever at klarere retningslinjer vil kunne gi et positivt bidrag når det gjelder oppfølgingen av bestemmelsen på lokalt nivå. Dette er lett for foretakene å forholde seg til, og lett for forvaltningen å kontrollere.

Fylkesmennene i Telemark og Troms mener at det bør fastsettes mer konkrete retningslinjer for hva som bør anses som minste produksjon/vanlig jordbruksproduksjon for alle husdyr- og planteproduksjoner. Det vil alltid være betydelige variasjoner i hva som kan regnes som normal produksjon, men det vil være en viktig hjelp i vurderingene om det gis konkrete retningslinjer. *Fylkesmannen i Sogn og Fjordane* mener det bør defineres klare minstekrav i for eksempel melkeproduksjon, sauehold og økologisk planteproduksjon, og at dette må gjøres gjennom jordbruksavtalen slik det er gjort for ammeku og melkeku. *Fylkesmannen i Hordaland* etterlyser nærmere retningslinjer for produksjoner med sau, geit og frukt. Det anbefales å settes i verk en utredning om hva som anses som ”vanlig jordbruksproduksjon” for disse produksjonene.

4.2.2 Departementets vurdering

Som redegjort for i høringsnotatet, skal vilkåret om ”vanlig jordbruksproduksjon” fortsatt fungere som en mulighet for å avskjære tilskudd til ”unormal” produksjon som av ulike årsaker ikke rammes av de øvrige vilkårene. De fleste høringsinstansene er enige i at dette grunnvilkåret er av sentral betydning for en forsvarlig forvaltning av tilskuddsordningene, samtidig som den gir forvaltningen et nødvendig skjønnsrom for å kunne vurdere om foretakenes drift er for ekstensiv eller mangler næringsmessig forankring.

I Innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppgjøret 2014 – endringer i statsbudsjettet 2014 m.m. (Innst.285 S (2013-2014)) under punkt 2.3 heter det:

”Det er et mål å øke norsk produksjon av mat og også øke lønnsomheten i jordbruket. Bonden er selvstendig næringsdrivende med ansvar for egen bedrift. Komiteen ser det som viktig at man utformer virkemidlene i jordbruksavtalen slik at enkeltbonden finner rom for utvikling og økt produksjon.

[...]

Komiteen registrerer med tilfredshet at regjeringen Solberg, i likhet med regjeringen Stoltenberg II, trekker frem at man skal ha fokus på økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning. I Innst. 8 S (2013–2014) sier næringskomiteen at: «Komiteen viser til at det er bred enighet om at norsk landbruk skal ha fokus på økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning.»

For å oppnå økt matproduksjon mener departementet man må stimulere de som driver aktiv produksjon og det er derfor viktig at dette også kommer til uttrykk i regelverket.

”Vanlig jordbruksproduksjon” må vurderes konkret ut fra et jordbruksfaglig skjønn der man holder den enkelte produksjonen opp mot en standard knyttet til god agronomisk praksis og godt husdyrhold. Vedtaket om avslag må være begrunnet ut fra dette, jf. forvaltningsloven § 24. Utgangspunktet for vurderingen av ”vanlig” vil alltid være objektive gjennomsnittsbetraktninger. Det er heller ikke slik at ethvert avvik fra hva som regnes som ”vanlig” vil

være grunnlag for å avskjære tilskudd med den begrunnelse at det ikke drives ”vanlig jordbruksproduksjon”. Det forutsettes at man legger inn en ”sikkerhetsmargin” for å ta høyde for normalvariasjoner i driften.

Etter omstendighetene vil lokale forhold kunne være relevant i vurderingen, for eksempel der lav avdrått i et sauehold skyldes uventede store rovdyrtap. I en viss utstrekning må det også være adgang til å ta individuelle hensyn, det vil si å se hen til særegne forhold hos den enkelte produsent, så lenge dette ikke bryter med hva som objektivt sett kan oppfattes som en forsvarlig og god drift.

For å kunne oppfylle vilkåret om ”vanlig jordbruksproduksjon” må produksjonen i alle tilfeller ha et næringsmessig preg. Kravet om næringsmessig preg er i dagens rundskriv beskrevet som et krav om at omsetning av jordbruksprodukter må stå i samsvar med det antall dyr/areal foretaket søker tilskudd for. I høringsnotatet ble dette kravet ytterligere konkretisert med at produksjonen må ha et omfang og en innretning som gjør at den objektivt sett på sikt er egnet til å gi overskudd, uten at det var ment å stramme inn regelverket. Denne formuleringen ble likevel oppfattet av Landbruksdirektoratet å være en innstramming i tolkningen av ”vanlig jordbruksproduksjon”. Departementet vil derfor presisere at formuleringene i rundskrivet fortsatt skal legges til grunn.

En rekke av høringsinstansene har etterlyst flere konkrete minimumskrav for at vilkåret om ”vanlig jordbruksproduksjon” kan anses oppfylt. Departementet er enig med *Fylkesmennene i Hedmark og Hordaland* i at slike presiseringer vil kunne bidra til at dette grunnvilkåret blir tatt i bruk i større grad på lokalt nivå enn i dag. Nedenfor vil departementet derfor presisere noen vilkår innenfor noen produksjonstyper. Disse presiseringene forutsettes etter hvert videre utdypet i Landbruksdirektoratets rundskriv. I tråd med det enkelte høringsinstanser har foreslått, vil departementet også frem mot jordbruksoppjøret vurdere om det bør være konkrete produksjonskrav for flere produksjoner.

- *Tilskudd til planteproduksjon*

Departementet mener at kravet i forskriften om at arealet må ”drives aktivt” samt utmålingsreglene i jordbruksavtalen, i de fleste tilfeller innebærer en tilstrekkelig avgrensning av hvilke typer produksjoner og metoder som kan kvalifisere for tilskudd innenfor en vekstgruppe. Dette gjelder særlig grovfôrproduksjon, der jordbruksavtalen kapittel 7.8 fastsetter beregningsmetoden for hvor stort areal som kan inngå i tilskuddsgrunnlaget for grovfôrproduksjon. Etter denne metoden avgrenses foretakets tilskuddsberettigede grovfôrareal ut fra det arealbehovet foretaket har for eget husdyrhold, eventuelt tillagt arealbehov knyttet til salg av grovfôr til andre. Det enkelte foretaks ”overflødige” grovfôrareal vil følgelig bli avgrenset allerede her. For andre vekstgrupper finnes det derimot ikke noen tilsvarende avgrensingsregler, noe som aktualiserer behov for en avgrensning mot ekstensiv drift.

Miljødirektoratet har vist til at forslagene kan tolkes som at ekstensiv drift ikke lenger vil være tilskuddsberettiget. Departementet vil først vise til at høringen gjelder produksjonstilskudd som er rettet mot aktivt jordbruk. Vi vil imidlertid også peke på at kravene i jordbruksavtalen for fastsetting av tilskuddsberettiget grovfôrareal er basert på faktorer som gir

rom for ekstensiv husdyrproduksjon, dvs. relativt stort grovfôrareal per husdyr. Vi vil også vise til at ved vurderingen av hva som skal regnes som "vanlig", skal en sammenligne den aktuelle driften ved et jordbruksforetak med hva som er normalt drift med andre foretak med samme type produksjon.

Kravet til "vanlig jordbruksproduksjon" vil kunne anvendes for å avslå søknader om tilskudd for arealer som må anses å drives i strid med god agronomisk praksis. I slike tilfeller må det foretas et konkret helhetlig landbruksfaglig skjønnsvurdering. Dette vil for eksempel kunne gjelde hvis det høstes liten eller ingen avling under normale forhold, eller der produsenter etablerer produksjoner i områder hvor naturgitte forhold for den aktuelle produksjon innebærer stor risiko for ingen eller svært liten avling.

- *Tilskudd til storfe*

Når det gjelder husdyrproduksjoner, må det være en viss avdrått for at det skal kunne gis tilskudd. For storfe er definisjonene av melkeku og ammeku endret som følge av Prop. 106 S, og presisert i jordbruksavtalen. Klare krav til kalvingsintervaller er ment å bidra til mer forutsigbare rammer for hvilke produksjoner som kan få tilskudd. Slik departementet ser det, er det grunn til å tro at spørsmålet om "vanlig jordbruksproduksjon" dermed vil komme sjeldnere på spissen for disse produksjonene.

For *melkeproduksjon* vil det likevel kunne tenkes tilfeller der snittleveransen per melkeku er så lav at det ikke kan anses å være vanlig jordbruksproduksjon. I gjeldende rundskriv⁴ fremgår det at det ved melkeleveranser som er "vesentlig lavere enn det som er normalt i distriktet" kan være grunnlag for å konstatere at melkeproduksjonen ikke drives "vanlig".

I høringsnotatet er dette vesentlighetskravet nærmere konkretisert som et krav til at melkeleveransen må ligge på minst halvparten av gjennomsnittsavdrått per årsku på landsbasis for å kunne karakteriseres som "vanlig". I konvensjonell melkeproduksjon ligger gjennomsnittsavdrått per årsku på landsbasis i dag på ca 7 200 liter. Etter departementets oppfatning vil leveranse som ligger på under halvparten av dette i utgangspunktet vanskelig kunne karakteriseres som "vanlig". For produksjoner som for eksempel drives økologisk eller hvor det brukes gamle raser med lavere gjennomsnittsyttelse, skal man i vurderingen ta utgangspunkt i gjennomsnittsavdrått for økologisk produksjon eller den aktuelle kurasen.

Fordi kravet til "vanlig jordbruksproduksjon" skal vurderes skjønnsmessig, vil det i noen grad være adgang til å ta hensyn til særegne forhold hos den enkelte produsent. Det aktuelle foretaket kan for eksempel dokumentere særlige forhold som forklarer den lave melkeleveransen, som for eksempel sykdom i besetningen. På den annen side vil lavere avdrått på grunn av dårlig stell og fôring aldri kunne karakteriseres som "vanlig". For lokalforedlingsforetak vil det kunne være relevant om foretaket oppnår en merinntekt av melken selv om omregnet melkemengde ikke oppfyller det generelle minstekravet.

Dersom besetningens gjennomsnittsliveranse ligger under halvparten av gjennomsnittsavdrått per årsku fordi melkekyrne veksler mellom å være melkeku og ammeku under samme lakta-

⁴ Rundskriv 2014/15 kapittel 3.3.

sjon, kan produksjonen, etter departementets oppfatning, vanskelig anses som ”vanlig” melkeproduksjon. Dersom bonden ønsker å la kalvene gå med kua lenger enn hva som er vanlig i en ordinær melkeproduksjon, må han påse at han samtidig klarer å oppnå kravet til gjennomsnittsleveranse i besetningen. Når det vurderes om besetningen oppfyller kravet til ”vanlig jordbruksproduksjon”, er det ikke adgang til å fordele totalt antall liter levert melk på enkelt dyr slik at noen oppfyller minstekravet til levert mengde. Foretak kan heller ikke omdefinere produksjonen til ammekuproduksjon. Dette skyldes at alle kyr som leverer melk, uansett mengde, vil falle inn under definisjonen av melkeku i jordbruksavtalen. Dersom foretaket ikke kan få tilskudd for kyr i melkeproduksjon, er det likevel åpnet for at foretaket skal kunne gis tilskudd som om besetningen var øvrig storfe.

I en *ammekuproduksjon*, er det salg av kjøtt og livdyr som er inntektsgrunnlaget. Hos noen foretak kan inntekten hovedsakelig skrive seg fra livdyrsalg, mens det er levert en mindre mengde kjøtt. Det vil også være store variasjoner i antall kilo levert kjøtt ettersom foretaket slakter kalver eller storfe. På bakgrunn av dette er det vanskelig å oppstille konkrete holdpunkter til produksjonskrav, utover kalvingskravet som beskrevet ovenfor. Det som imidlertid må vurderes er om omsetningen står i samsvar med det dyretall det er søkt tilskudd for.

- *Tilskudd til saueproduksjon*

I en saueproduksjon kommer inntektsgrunnlaget fra salg av kjøtt, livdyr, ull og skinnfeller. Det kreves en viss avdrått før produksjonen kan anses å være tilskuddsberettiget. Det må foretas en helhetlig vurdering av om sauebesetningen drives på en slik måte at omsetningen står i samsvar med dyretallet.

Departementet legger til grunn at det klare utgangspunktet er at man parer alle vinterfôra⁵ søyer. Det er også normalt å pare alle ”førsteårslam”, men dette kan variere med driftsformen. Den normale parringssesongen for sau er november/desember, med påfølgende lamming i april/mai.

Antall fødte lam er et viktig grunnlag for økonomien i saueholdet. For at produksjonen skal kunne anses som ”vanlig”, må det derfor kreves at besetningen sett under ett har en reproduksjonsgrad⁶ som ikke ligger vesentlig under landsgjennomsnittet fra Sauekontrollen for den aktuelle sauerasen. Det må imidlertid tas hensyn til at de ulike rasene har store variasjoner i lammetall. I den skjønsmessige vurderingen vil det også være rom for å ta hensyn til andre forhold som kan ha betydning for antall fødte lam og alder på søyene, såfremt det ut fra et landbruksfaglig skjønn ligger innenfor de krav man kan stille til en forsvarlig og god drift.

I vurderingen av hva som anses som ”vanlig jordbruksproduksjon” må også slaktevekten på lammene vurderes i forhold til det som er gjengs for rasen. Ligger slaktevekten vesentlig under det som er normalt for rasen, det vil si mindre enn 70 % av gjennomsnittet for den aktuelle rasen, er dette en indikasjon på at produksjonen ikke er ”vanlig”. I vurderingen er det anledning til å ta hensyn til andre forhold som kan ha betydning for slaktevekten, herunder

⁵ Dvs. søyer som ikke skal utrangeres.

⁶ Dvs. antall lam per søye

lammetall, alder på søyene, alder på lam ved slaktetidspunkt, variasjoner i værforhold, samt rovdyraktivitet og annen ytre påvirkning i beiteområdene.

Et tilleggsmoment i vurderingen kan være om foretaket har inntekter fra salg av ull eller skinnfeller jamført med hva som er normal drift med den aktuelle sauerasen.

- *Tilskudd til melkegeit*

Departementet mener det er hensiktsmessig å oppstille et liknende krav om minsteleveranse for tilskudd til geitemelkproduksjon som for kumelk. Tall fra Geitekontrollen viser at gjennomsnittsliveranse for kilo melk per årsgeit varierer mellom Tines regioner. Gjennomsnittet totalt for Tine var i 2013 på 729 kilo melk per årsgeit.

Etter departementets oppfatning vil leveranse som ligger under halvparten av gjennomsnittet for regionen i utgangspunktet vanskelig kunne karakteriseres som "vanlig" geitemelkproduksjon. På samme måte som for kumelkproduksjon, kan det foreligge særlige forhold som forklarer en lavere leveranse, for eksempel sykdom i besetningen. Videre vil en merinntekt av melken kunne spille inn hos lokalforedlingsforetak som etter omregnet melkemengde ikke produserer halvparten av hva regiongjennomsnittet leverer. Flere lokalforedlingsforetak er økologiske, og dette kan i seg selv forklare at en mindre mengde melk går til produksjon⁷.

4.3 Kravet om tilknytning til landbrukseiendom

4.3.1 Høringsinstansenes syn

Foruten *Norsk Gartnerforbund* som støtter forslaget, har mange høringsinstanser⁸ stilt seg kritiske til en oppheving av kravet om tilknytning til landbrukseiendom. Etter *Norges Bondelags* oppfatning bør det være et absolutt vilkår at produksjonstilskudd over jordbruksavtalen skal gå til foretak som driver jordbruksproduksjon på landbrukseiendom. Det er også uheldig at det allerede i dag er lempet på kravet til landbrukseiendom der jordbruksproduksjonen drives på en utskilt tomt som kun har driftsbygning eller veksthus. Derfor bør det i stedet foretas en innskjerping slik at enten foretaket eller eiere av foretaket må være tilknyttet en landbrukseiendom for at tilskudd skal kunne gis.

Fylkesmennene i Buskerud, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Telemark, Vestfold, samt kommunene Aurskog-Høland, Hjelmeland, Holtålen, Lørenskog, Kristiansand, Nittedal, Os, Oslo, Nannestad, Ringsaker, Rælingen, Røros, Skedsmo, Sørums kommuner og Tydal er ikke enig i departementets påstand om at "vanlig jordbruksproduksjon" ikke kan foregå på andre steder enn på landbrukseiendommer. Kraftfôrbaserte produksjoner som svin og fjørfe vil være

⁷ Veileder til forskrift om økologisk produksjon og merking av økologiske landbruksprodukter og næringsmidler, av 4. oktober 2005 nr. 1103 pkt. 4.6.

⁸ Klima- og miljødepartementet, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norsk Landbruksrådgivning, Fylkesmennene i Buskerud, Finnmark, Hedmark, Hordaland, Møre og Romsdal, Oppland, Sogn og Fjordane, Sør-Trøndelag, Østfold, Telemark, Vestfold og Vest-Agder, samt kommunene Askim, Aurskog-Høland, Drammen, Enebakk, Hjelmeland, Hobøl, Holtålen, Hurum, Innherred samkommune, Kristiansand, Lier, Lørenskog, Meldal, Midt-Gudbrandsdalen landbrukskontor, Midt-Telemark Landbrukskontor, Nannestad, Nittedal, Nord-Fron, Orkla Landbruk, Os, Oslo, Ringsaker, Rælingen, Røros, Røyken, Skedsmo, Sola, Spydeberg, Steinkjer, Søre Sunnmøre Landbrukskontor, Sørums kommuner, Tydal, Vindafjord og Øvre Eiker.

mulig å drive på fraskilt tomt, løsrevet fra landbrukseiendommen. Uten kravet vil dette kunne bli en ren ”fabrikkproduksjon”, noe som vanskelig kan ses som en ønsket utvikling. Etter *Fylkesmannen i Sogn og Fjordane* sitt syn vil det være bedre å gi dispensasjoner til for eksempel samdriftsfjøs, enn å oppheve kravet for alle.

Fylkesmannen i Buskerud, Finnmark, Hedmark, Hordaland, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag, samt Kristiansand kommune, Orkla Landbruk og Steinkjer kommune mener at opphevingen av kravet om tilknytning til landbrukseiendom vil åpne det for andre og mer uoversiktlige eierstrukturer i landbruket. I neste omgang vil dette kunne gjøre forvaltningen og kontrollen mer krevende, omfattende og fordyrende. *Fylkesmennene i Møre og Romsdal og Østfold* tror at en oppheving av kravet til tilknytning til landbrukseiendom sammen med en fjerning av eierskapsbegrensningene vil lede til en raskere overgang fra små og mellomstore foretak til store foretak.

Også *Norsk Bonde- og Småbrukarlag* og *Norsk Landbruksrådgivning* frykter en utvikling mot fabrikkproduksjon dersom man fjerner kravet om tilknytning til landbrukseiendom. Norsk Bonde- og Småbrukarlag ser forslaget i sammenheng med forslaget om å oppheve eierskapsbegrensningen, og mener dette vil åpne for at foretak med felles eierinteresser kan drive jordbruksproduksjon på flere steder i landet, uavhengig av om produksjonen foregår på en landbrukseiendom. I tillegg åpner endringsforslagene for at det kan utbetales tilskudd til foretak som eies av aksjeselskap. Sett i sammenheng mener Norsk Bonde- og Småbrukarlag at forslagene åpner for en geografisk sentralisering av jordbruksproduksjonene, særlig innenfor det kraftfôrbaserte husdyrholdet, og også en ”sentralisering” på eiersiden. Kombinert med jordbruksoppgjøret 2014, og forslag om å fjerne konsesjonslov og boplikt, vil dette få store, irreversible følger for arealbruk, geografisk produksjonsfordeling og eierforhold innen norsk jordbruk. Norsk Landbruksrådgivning fremhever at dersom konsesjonsloven oppheves samtidig vil det med tilstrekkelig kapitaltilgang være mulig å gjennomføre en full ”vertikal integrering” i store deler av matvaremarkedet.

Klima- og miljødepartementet mener at et krav om tilknytning til landbrukseiendom har flere positive sider, blant annet for landskap, gjengroing mv., ettersom all produksjon på landbrukseiendommen må ses i sammenheng. Uten krav om tilknytning til landbrukseiendom kan kraftfôrbaserte produksjoner som fjørfe og gris utvikle seg i retning av rene ”landbruksfabrikker” der omkringliggende landbruksarealer ikke er driftsmessig attraktive. Dette kan innebære mindre insentiver for fortsatt produksjon av miljøgoder som kulturlandskap og biologisk mangfold.

4.3.2 Departementets vurdering

Departementets står fast ved at kravet om tilknytning til landbrukseiendom har liten selvstendig betydning ved siden av kravet til ”vanlig jordbruksproduksjon”. Hvorvidt produksjonen er knyttet til en landbrukseiendom vil i alle tilfeller måtte inngå som en del av vurderingen av om produksjonen er å anse som ”vanlig”.

Departementet tar likevel til etterretning at en betydelig andel av høringsinstansene har uttrykt et ønske om å videreføre kravet om tilknytning til landbrukseiendom som et selvstendig vilkår. Ettersom dette vilkåret uansett var ment å være omfattet av begrepet "vanlig jordbruksproduksjon", ser departementet få betenkeligheter med å videreføre dette, jf. forskriften § 2.

5. TILSKUDDSORDNINGENE

5.1 Høringsforslaget

Produksjonstilskuddsforskriften inneholder bestemmelser som regulerer de spesifikke vilkårene for tilskudd til husdyrhold, jordbruksareal og grønt- og potetproduksjon. I høringsutkastet ble det ikke foreslått vesentlige endringer av disse vilkårene i forhold til gjeldende rett. Når det gjaldt tilskuddet til bevaringsverdige storferaser, foreslo departementet å legge inn en henvisning til jordbruksavtalen i stedet for Kuregisteret ved Norsk genressurscenter. I tillegg foreslo departementet at vilkårene for de to beitetilskuddene skulle plasseres i forskriften, og ikke i jordbruksavtalen som i dag.

Når det gjaldt tilskudd til jordbruksareal, viste departementet til at opphevingen av særbestemmelsene for samdrifter, innebærer at de dyra samdriften disponerer bare inngår i beregningen av arealtilskuddet til samdriftsforetaket. Kravet til disponering bør være likt for alle foretak, og samdrifter som ikke selv eier beitearealer må, på lik linje med andre foretak, leie de areal man har behov for. Ut over dette foreslo departementet å erstatte gjeldende ordlyd "drift og beiting" med begrepet "drives aktivt" for å understreke kravet om at det må foregå en reell produksjon på alle arealer det søkes tilskudd for.

Produksjonstilskuddsforskriften inneholder bestemmelser som ivaretar hensynet til miljøet. Foretak som ikke har miljøplan har til nå fått en standardisert reduksjon i tilskuddet. Andre brudd på miljøkravene kunne føre til avkorting av tilskuddet. I jordbruksoppgjøret 2014 ble det bestemt å avvikle forskrift om miljøplan fra 1. januar 2015, og innlemme krav om gjødslingsplan og sprøytejournal direkte i produksjonstilskuddsforskriften.

Departementet foreslo å knytte miljøkravene direkte til AK-tilskuddet. For å være berettiget AK-tilskudd måtte foretakene ha gjødslingsplan og sprøytejournal, samt ha etablert vegetasjonssoner mot vassdrag. Foretakene kunne heller ikke foreta forringende inngrep i kulturlandskapet, med mindre det ble gitt tillatelse etter annet regelverk.

Praksis har vist at det jordarbeides og kjøres helt ut på jordekanten mot elv/bekk uten at dagens forskrift brytes. Ordlyden i bestemmelsen om vegetasjonssoner ble derfor endret slik at det gikk eksplisitt frem at vegetasjonsbeltet må være egnet til å motvirke avrenning. Kravet samsvarer med kravet i vannressursloven § 11.

I høringsutkastet var det foreslått å fjerne bestemmelsen der fylkesmannen har hjemmel til å fastsette forskrifter om at foretak må følge bestemte jordarbeidingsrutiner mv., dersom jorda

på en landbrukseiendom som foretaket disponerer ligger i et område med erosjonsfare og innenfor nedbørsfelt til sårbart vassdrag eller kystområde.

Departementet foreslo også å innarbeide tilskuddet til avløsning ved ferie og fritid i produksjonstilskuddsforskriften. Samtidig fremmet departementet forslag til regelfesting av endringer i ordningen som Stortinget har sluttet seg til i jordbruksoppgjøret for 2014. Dette gjaldt likebehandling mellom selskaper og enkeltpersonforetak med hensyn til dokumentasjonskravet og avvikling av avløserlagene som egne tilskuddsmottakere innenfor ordningen. I tillegg foreslo departementet å gjøre ordningen mer fleksibel ved å åpne for kjøp av avløser-tjenester fra andre foretak enn avløserlag/-ring.

For tilskuddet til grønt- og potetproduksjon foreslo departementet å oppheve vilkåret om at varene må være av klasse 1 eller bedre sortering. Dette fordi ikke alle produkter i dag har en standard som definerer klasse 1. I tillegg ble det foreslått å innarbeide et krav om at det ikke skal gis tilskudd for varer som er kassert, herunder produkter som går til dyrefôr og frasorterte poteter som omsettes gjennom avrensordningen.

5.2 Tilskudd til husdyrhold

5.2.1 Høringsinstansenes syn

Når det gjaldt tilskuddene til husdyrhold, innebar departementets høringsutkast i all hovedsak en videreføring av dagens vilkår. Forslaget avstedkom derfor ingen vesentlige merknader fra høringsinstansene. *Fylkesmennene i Hedmark og Oppland* mener imidlertid at det burde fremgått tydeligere av bestemmelsene at det gjelder et krav om aktiv drift, lik det departementet foreslo for tilskudd til jordbruksareal.

En rekke instanser⁹ har kritisert forslaget til endringer i vilkårene for tilskudd til bevaringsverdige storferaser. *Landbruksdirektoratet* viser til at gjeldende forskrift inneholder et vilkår om at dyrene må være registrert i Kuregisteret ved Norsk genressurscenter for å kunne gi grunnlag for tilskuddet. Alle søknadene om tilskudd til bevaringsverdige storferaser kontrollert maskinelt mot opplysningene i Kuregisteret. Etter gjeldende forskrift får foretaket altså ikke tilskudd for flere dyr enn det som står registrert i Kuregisteret. Samtlige tilskudds-søknader kan dermed kontrolleres maskinelt, hvilket innebærer en effektiv forvaltning med liten risiko for feilutbetalinger. *Lesja, Lom og Rindal kommune* mener at spørsmålet om hvilke raser som defineres som bevaringsverdige ikke bør være gjenstand for årlige forhandlinger i forbindelse med jordbruksoppgjøret.

Når det gjaldt beitetilskuddene, innebar høringsutkastet en videreføring av jordbruksavtalens bestemmelser, og inneholdt dermed ikke materielle endringer av betydning. *Fylkesmennene i Rogaland og Hedmark* har imidlertid påpekt at selve overflyttingen av vilkårene fra jordbruksavtale til forskrift vil kunne generere dispensasjonssøknader, særlig vil dette kunne gjelde kravet til antall uker på beite. Mange mener for eksempel at kravet til 16 uker i sone 1-4 er satt for høyt. Det er derfor viktig at det kommer gode retningslinjer rundt denne nye

⁹ Landbruksdirektoratet, Fylkesmannen i Hordaland, samt kommunene Sel, Voss og Vågå.

dispensasjonsmuligheten. Fylkesmannen i Hedmark mener imidlertid at kravet til beitetid i utmark på 5 uker er så lavt at det ikke bør være aktuelt å gi dispensasjon.

5.2.2 Departementets vurdering

Selv om bestemmelsen om tilskudd til husdyrhold ikke inneholder noe spesifikt krav om ”aktiv drift”, slik departementet foreslo for arealtilskuddene, kan ikke dette tolkes i retning av at et slikt krav er mindre relevant på dette området. Den eneste forskjellen er at departementet mener at det generelle kravet om ”vanlig jordbruksproduksjon” i § 2 er tilstrekkelig til å sørge for at tilskuddene forbeholdes foretak som både driver en næringsmessig og god husdyrfaglig produksjon.

Departementet har etter innspill fra høringsinstansene funnet det riktig å videreføre kravet om at det enkelte individ må være registrert i Kuregisteret ved Norsk genressurssenter for å kunne danne grunnlag for tilskudd til bevaringsverdige storferaser. Departementet er således enig i at det vil være en fordel at søkers opplysninger kan kontrolleres maskinelt opp mot Kuregisteret. Når det gjelder spørsmålet om det er jordbruksavtalepartene eller Skog og Landskap som faginstans som bør definere hvilke raser som skal regnes som bevaringsverdige, mener departementet imidlertid at dette prinsipielt sett fortsatt bør ligge under jordbruksavtalen. Dette medfører at brukerne og forvaltningen får et entydig definert innhold å forholde seg til. Dersom Skog og Landskap skulle finne det riktig å endre hvilke raser som regnes som bevaringsverdige, vil de kunne spille inn dette i forbindelse med jordbruksforhandlingene, slik at listen i jordbruksavtalen eventuelt kan oppdateres.

Overflytting av vilkårene for beitetilskudd fra jordbruksavtalen og inn i forskriften vil, slik noen høringsinstanser påpeker, kunne generere flere dispensasjonssøknader. For å kunne innvilge dispensasjon, kreves det imidlertid at det skal foreligge et ”særlig tilfelle”. Det skal derfor mye til før dispensasjon kan gis. Eksempelvis vil en generell henvisning til at 16 ukers beitetid i enkelte områder vil kunne oppleves som lenge, ikke være nok. Videre er departementet enig med Fylkesmannen i Hedmark som mener at kravet til beitetid i utmark på 5 uker er satt så lavt at dispensasjon aldri vil være aktuelt. Det kan likevel tenkes at det for enkelte år og i enkelte områder vil kunne foreligge særlig klimatiske forhold som gjør det umulig å oppfylle kravet til beitetid i innmark. I slike tilfeller bør fylkesmannen kunne dispensere ved å redusere antall uker i nødvendig grad.

5.3 Tilskudd til jordbruksareal

5.3.1 Høringsinstansenes syn

Flere høringsinstanser, herunder *Fylkesmennene i Hedmark, Hordaland, Nord-Trøndelag, Oppland, Telemark og Vest-Agder* samt kommunene *Hå, Rindal og Steinkjer*, mener at det foreslåtte vilkåret om ”aktiv drift” utgjør et godt supplement til kravet om ”vanlig jordbruksproduksjon”, og dette inneholder mer enn dagens krav til ”drift og beiting”. I forlengelsen av dette mener *Fylkesmannen i Hordaland* at begrepet ”høstes” i jordbruksavtalen bør fjernes, i det minste må det presiseres hvordan arealene skal høstes. *Fylkesmannen i Hordaland* og

Voss kommune mener at ”aktiv drift” bare kan foreligge når arealet skjøttes og høstes, og at beitepussing faller utenfor. *Fylkesmannen i Troms* mener at der høstingen av et areal kun utføres med beitedyr, må det settes krav om at arealet skal ha et ”tydelig preg” av at det er høstet.

Fylkesmannen i Hedmark foreslår å erstatte begrepet ”dyrket jord” med ”fulldyrket og overflatedyrket” for å tydeliggjøre hvilke areal typer som kan beregnes med i tilskuddsgrunnlaget. *Orkla Landbruk* støtter at praksisen der samdriftsmedlemmene søker på eget grovfôrareal og selger grovfôr til samdrifta, nå foreslås opphevet. Det vises til at slike transaksjoner ofte blir et rent pro forma-salg som bare har til hensikt å utnytte tilskuddsordningene. Dette har vært lovlig så lenge det ikke har foregått driftsfellesskap mellom samdriftsmedlemmene, men for kommunen er det vanskelig å avgjøre hva som er over grensen for driftsfellesskap. Ordningen medfører også mye ekstraarbeid, for en samdrift med tre deltakere, innebærer det for eksempel at kommunen mottar fire søknader i stedet for én. Hvis samdrifter må søke på eget areal, vil dette være en vesentlig forenkling. *Fylkesmennene i Troms og Nord-Trøndelag* samt *Steinkjer kommune* mener på sin side at det for leiearealer bør settes som krav at det skal foreligge skriftlige leieavtaler før dette kan tas med i søknaden. Det vises til at det av og til dukker opp saker der eier og driver er uenige om hvorvidt driver kan oppføre arealet i sin søknad.

5.3.2 Departementets vurdering

Departementet har fulgt opp vurderingene fra flere høringsinstanser om at kravet til ”aktiv drift” gir et bedre grunnlag for tilskuddsforvaltningen enn dagens bestemmelse om ”drift og beiting”. Gjeldende bestemmelse i jordbruksavtalen der det heter at ”alt areal skal som hovedregel høstes eller avbeites minst én gang i løpet av vekstsesongen” er derfor tatt ut av avtalen.

I tråd med innspill fra *Fylkesmannen i Hedmark* har departementet presisert begrepet ”dyrket jord” til de to areal typene ”fulldyrket og overflatedyrket jord” i forskriftens § 4. Ut over dette har ikke departementet sett grunn til å gjøre endringer i vilkårene for tilskudd til jordbruksareal i forhold til høringsutkastet. De fleste som har uttalt seg har også støttet innføringen av et vilkår om ”aktiv drift” som en presisering av ”vanlig jordbruksproduksjon” hva gjelder arealtilskuddene.

Enkelte høringsinstanser har ment at det må kreves at leid areal bare skal kunne inngå i tilskuddsgrunnlaget i den utstrekning det foreligger skriftlig leieavtale om rett til å disponere det. Departementet har imidlertid ikke funnet det nødvendig med en slik tilføyelse i forskriften. Det vil uansett alltid være søker som har bevisbyrden, og som må kunne dokumentere disposisjonsrett over det arealet som man søker tilskudd for. Der man søker tilskudd for leid areal, innebærer dette at det er søker selv som vil ha størst interesse i å kunne godtgjøre leieforholdet, hovedsakelig gjennom skriftlige leieavtaler. Forvaltningen skal ta stilling til hva som er mest sannsynlig. I tilfeller der retten til bruk av arealet er omstridt og leieforholdet mangler notoritet (etterprøvbarhet), vil forvaltningen derfor normalt måtte legge til grunn at det er eiendommens hjemmelshaver som også ”disponerer” arealet i tilskuddsmessig forstand.

I verste fall vil dette kunne bety at leietaker mister tilskuddet for det aktuelle arealet – i tillegg til at man står i fare for få tilskuddet avkortet som følge av feilopplysninger.

5.4 Miljøkravene

5.4.1 Høringsinstansenes syn

Mange av høringsinstansene mener at å sette krav om gjødslingsplan og sprøytejournal for å kunne motta AK-tilskudd er for strengt, og kan lede til uforholdsmessig store økonomiske konsekvenser ved mindre brudd på regelverket. Flere av kommunene mener det må være mulig å utøve skjønn. *Landbrukskontoret i Lillehammerregionen* mener det bør være en overgangperiode før dette blir et vilkår for AK-tilskudd. *Vindafjord kommune* synes reaksjonen for brudd bør være avkorting.

Norges Bondelag anfører at kravene i forskrift om gjødslingsplanlegging ikke er helt klare. For eksempel krever forskriften at man må ta jordprøver i *hovedsak* hvert 4.-8. år. Med en så diffus bestemmelse er det forståelse for at det kan bli store forskjeller i håndheving av dette kravet.

Det er imidlertid også høringsinstanser som støtter forslaget, bl.a. *fylkesmennene i Hordaland og i Rogaland, Finnøy kommune og Midt Telemark landbrukskontor*. Sistnevnte mener også at foretak med enkel drift bør kunne lage flerårige planer. *Fylkesmannen i Hordaland og Fylkesmannen i Rogaland* mener kravet også bør inkludere gjødseljournal. *Fylkesmannen i Hordaland* mener det er en realitet at mange gjødsler med mer fosforholdig mineralgjødsel enn gjødselplanen tilsier.

Når det gjelder bestemmelsen om inngrep i kulturlandskapet, er høringsinstansene nær samstemte i at rundskriv og søknadsmateriell må klargjøre og definere hvilke inngrep som er omfattet av bestemmelsen. *Kristiansand kommune* mener det er for strengt å gjøre kulturlandskapskravet til et grunnvilkår for tilskudd. Enkelte høringsinstanser, som *Sel og Vågå kommuner*, mener at kommunene fortsatt bør kunne gi samtykke til inngrep i kulturlandskapet, mens *Orkla Landbruk* mener det er bra at kommunene ikke lenger skal kunne gi et slikt samtykke.

Flere høringsinstanser mener kravet til vegetasjonsbelte, slik det fremgår av høringsutkastet, blir for lite konkret, jf. innspillene til bl.a. *fylkesmennene i Vest-Agder, Nord-Trøndelag, Hordaland, Østfold, Hedmark og Buskerud samt kommunene Gaular og Voss*. Både *Fylkesmannen i Oslo og Akershus og Kristiansand kommune* problematiserer koblingen mot vannressurslovens § 11, og mener forslaget på grunn av dette kan få utilsiktede konsekvenser. *Enebakk kommune* foreslår også å videreføre tometerskravet i eksisterende regelverk, men samtidig tilføye et krav om at vegetasjonssonen må være bred nok til å motvirke avrenning. *Fylkesmannen i Østfold* mener at det fortsatt bør være krav om at vegetasjonssonen ikke kan jordarbeides. Både *Klima- og miljødepartementet og Miljødirektoratet* mener at vegetasjonssonen verken kan gjødsles, jordarbeides eller sprøytes.

Enkelte av høringsinstansene gir uttrykk for at de mener det er uheldig at fylkesmennene mister sin hjemmel til å sette regionale jordarbeidingskrav, blant annet *Regionkontor landbruk* (kommunene Lørenskog, Nittedal, Oslo, Rælingen og Skedsmo), fellesuttalelse fra *Trøgstad kommune og Landbrukskontoret i Hobøl, Spydeberg og Askim* samt *Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet*.

5.4.2 Departementets vurdering

Departementet er enig i at regelverket for gjødslingsplanlegging per i dag ikke er tilstrekkelig klart til at det er riktig å stille krav om gjødslingsplan og sprøytejournal som et absolutt vilkår for å motta AK-tilskudd nå. Ved brudd på bestemmelsene i forskrift om gjødslingsplan eller bestemmelsene om sprøytejournal i forskrift om plantevernmidler, skal det i stedet foretas avkorting i tilskuddet. Departementet tar for øvrig sikte på å gjennomgå forskrift om gjødslingsplanlegging i løpet av 2015.

Når det gjelder inngrep som forringer kulturlandskapet, oppfatter departementet at de fleste høringsinstansene ikke har hatt innvendinger mot at dette settes som vilkår for å kunne motta AK-tilskudd. Imidlertid ønsker flere av disse at departementet konkretiserer hvilke inngrep bestemmelsen omfatter.

En stor andel av inngrep i kulturlandskapet er regulert av annet regelverk. For eksempel har både vannressursloven, plan- og bygningsloven, kulturminneloven, naturmangfoldloven og forurensningsloven en rekke bestemmelser som begrenser adgangen til å gjøre inngrep uten at man har fått tillatelse etter de aktuelle regelverkene. Bestemmelsen i produksjonstilskuddsforskriften gjelder inngrep som ikke er regulert av annet lovverk. Normal skjøtsel av eiendommen regnes heller ikke som inngrep. For eksempel vil planering av jordbruksareal på over 1 daa være søknadspliktig etter forurensningsloven, mens areal på under 1 daa vil reguleres av forbudet i produksjonstilskuddsforskriften.

Når man etter produksjonstilskuddsregelverket setter ytterligere forbud mot inngrep i kulturlandskapet, er departementet enig med høringsinstansene i at det i noen tilfeller vil kunne være behov for å fravike dette. Samtidig mener departementet at det ikke skal være anledning til å gi tillatelse til alle former for inngrep. Departementet har derfor gitt kommunene mulighet til å samtykke til at inngrepet kan foretas uten at tilskuddet bortfaller, men bare der inngrepet avhjelper betydelige ulemper for jordbruksdriften til foretaket. Kommunen må da foreta en konkret vurdering av om fordelene for foretaket er så stor at det allmenne hensynet til kulturlandskapet må vike. Slike samtykker kan som nevnt bare gis der inngrepet ikke reguleres etter annet regelverk.

Høringsinstansene mener at kravet til vegetasjonssone bør konkretiseres. Over tid har departementet fått tilbakemelding om at dagens krav til vegetasjonssone ikke fungerer etter hensikten. Dette var bakgrunnen for at ordlyden i bestemmelsen ble foreslått endret. Departementet har funnet grunn til å fortsatt ha en eksplisitt regel hvor det går fram hva formålet med vegetasjonssonen er. Samtidig er det tatt hensyn til høringsinstansenes innspill ved å vise til at sonen skal være på minst 2 meter målt fra vassdragets normalvannstand. Ved noen vassdrag vil det være nødvendig med en bredere sone for å oppfylle vilkåret for tilskudd. Departemen-

tet kan se at koblingen mot vannressurslovens § 11 kan føre til at bestemmelsens virkeområde utilsiktet utvides. Henvisningen er derfor fjernet.

Departementet vil avslutningsvis presisere at fylkesmennene ikke mister sin hjemmel til å fastsette regionale krav til bestemte jordarbeidingsrutiner i sårbare vassdrag. Fylkesmennene vil fra 1. januar 2015 få delegert myndighet til å fastsette slike krav etter jordlova § 11.

5.5 Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

5.5.1 Høringsinstansenes syn

De fleste av høringsinstansene som har uttalt seg om de foreslåtte endringene i avløserordningen, er positive til at reglene inkorporeres i produksjonstilskuddsforskriften. Mange har imidlertid uttalt seg kritisk til flere av de endringene som er gjennomført i medhold av årets jordbruksoppgjør, særlig gjelder dette adgangen for søker til å velge at tilskuddet kan utbetales direkte til et avløserlag.

Når det gjelder forslaget om å åpne for at kjøp av avløsertjenester fra andre foretak enn avløserlag/-ring, frykter flere instanser¹⁰ at dette kan føre til en svekkelse av ordningen, og at det ikke er sikkert at jordbrukerne vil være tjent med den økte fleksibiliteten. *Fylkesmannen i Hordaland* mener for eksempel at ved å åpne for kjøp av tjenester fra andre, vil man komme i fare for å ta liv av det en har oppnådd ved å ha stabile avløserlag i landet. Andre påpeker at det vil kunne bli vanskelig å få god nok dokumentasjon på at tjenestekjøpet faktisk dreier seg om tjenester knyttet til foretakets husdyrdrift.

Fylkesmannen i Vestfold mener på den annen side at hensikten med tilskuddet ikke lenger har samme aktualitet. Det vises til at jordbrukere i dag tar ferie på lik linje med andre yrkesgrupper, om enn ikke i de travleste onnene. Det har derfor ikke betydning for uttaket av ferie og fritid om foretakene må dokumentere at de faktisk har hatt utgifter til avløsning.

Ut over dette er det bare et fåtall av høringsinstansene som har gitt noen videre begrunnelse for sitt syn. Én instans, *Fylkesmannen i Buskerud*, skiller seg imidlertid ut når det gjelder utdypende vurdering av forslaget:

”Det er ikke noe krav i eksisterende forskrift om at de dokumenterte lønnsutgiftene må gjelde arbeid i fjøset eller jordbruket. I praksis er det fullt mulig å motta avløsertilskudd for lønnsutgifter som foretaket ville hatt uavhengig av om søker har tatt seg fri fra fjøsstellet eller ikke. Satt på spissen kan lønnsutgifter til barnepass eller til en ansatt som driver brøyting, gi grunnlag for avløsertilskudd. I høringsbrevet er riktignok problemstillingen kommentert og det er presisert at de ansattes arbeid eller tjenesteyting må knytte seg til husdyrforetakets jordbruksdrift. Departementet har ikke tatt dette inn i forskriften som et vilkår for å motta tilskudd til avløsning. Fylkesmannen mener at et vilkår om at lønnsutgiftene må være knyttet til arbeid i jordbruksdrifta, vil være umulig å kontrollere. En presisering i rundskriv eller liknende vil derfor ha

¹⁰ Norges Bondelag, Norske Landbrukstenester og Landbrukstjenester Akershus, Fylkesmennene i Aust-Agder, Buskerud, Hordaland, Rogaland, Vest-Agder og Østfold, samt Midt-Gudbrandsdal landbrukskontor og kommunene Hå, Steinkjer, Vindafjord, Voss og Innherred samkommune.

liten praktisk verdi. Fylkesmannen er enig i at det ikke bør være noe vilkår for avløsertilskuddet om at lønnsutgiftene må være knyttet opp til arbeid i jordbruksdrifta.

Forslaget til nye regler for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid har utelatt bestemmelsene om hvem som kan levere avløsertjenester. Det innebærer at et foretak kan få tilskudd for avløsertjenester som er kjøpt fra hvilket som helst foretak, ikke utelukkende fra avløserlag. Avløserlagene er spesialister på å skaffe kvalifisert arbeidskraft i jordbruket og er viktige tjenesteytere for foretakene. Åpnes muligheten for å gi tilskudd for innkjøp av tjenester fra andre foretak som kunne tenkes å tilby arbeidskraft, vil det innebære konkurranse for avløserlagene. I dette tilfellet tviler vi på om jordbruksforetakene er tjent med det. Det vil kunne svekke avløserlagene og følgelig svekke muligheten til å skaffe stabil og kvalifisert arbeidshjelp. Særlig mindre foretak som ikke har behov for eller råd til å ha egen ansatt avløser, kan bli skadelidende. Fylkesmannen er bekymret for at avløserlagenes evne til å skaffe landbruksvikar og avløser ved sykdom kan bli dårligere. Det er betenkelig.

En bieffekt av regelendringen kan bli at bønder som er deltakere i flere foretak, eksempelvis deltakere i samdrift, kan leie inn seg selv fra enkeltpersonforetaket sitt, til å utføre avløsertjenester i samdriftsforetaket. En annen effekt som kan oppstå er fiktiv fakturering mellom foretak, uten reell avløsning, som kun har til hensikt å hente ut tilskudd. Fylkesmannen kan ikke se at det er noen god anvendelse av tilskuddsmidlene.”

Landbruksdirektoratet, fylkesmennene i Møre og Romsdal, Oppland, Rogaland, Telemark og Vest-Agder, samt kommunene Bjerkreim, Finnøy og Rindal, har gitt uttrykk for at de ønsker å videreføre dagens regler for fordeling av tilskuddet ved virksomhetsoverdragelser i løpet av avløseråret. Landbruksdirektoratet påpeker i tillegg at ordningens innretning gjør at det i slike tilfeller ikke er mulig for foretakene å avtale seg imellom at tilskuddet skal fordeles mellom dem.

5.5.2 Departementets vurdering

Departementet vil innledningsvis vise til at de endringene i regelverket for tilskudd til avløsning ved ferie og fritid som ble fastsatt ved årets jordbruksoppgjør, ikke var gjenstand for høring. Disse endringene er beskrevet i Prop. 106 S (2013-2014), kapittel 7.11.1, gjengitt i høringsnotatet kapittel 4.5.1.

Basert på flere høringsinnspill finner departementet likevel grunn til å påpeke at en avvikling av muligheten for søker til å velge utbetaling av tilskuddet direkte til et avløserlag, er prinsipielt og juridisk begrunnet. Etter at avløsertilskuddet har kommet til utbetaling rår det enkelte foretak fritt over tilskuddsmidlene. I endringen ligger det således ikke noe forbud mot at foretaket selv kan overføre hele eller deler av tilskuddet sitt til avløserlagene, eksempelvis gjennom etablering av avtalebaserte overføringer (typisk avtalegiro). Det er med andre ord ikke lagt noen hindringer i veien for muligheten til å kunne inngå private avtaler mellom tilskuddsmottaker og avløserlaget som ivaretar begge parter behov for forutsigbarhet på akkurat samme måte som i dag.

Også etter gjeldende regelverk har foretakene kunnet velge om tilskuddet skal utbetales til dem eller til avløserlaget. Selv om foretaket har avtalt med avløserlaget at tilskuddet skal overføres direkte, kan man i dag overfor tilskuddsmyndighetene ombestemme seg på ethvert tidspunkt frem til selve utbetalingen finner sted, så lenge man melder fra om dette.

Forvaltningen foretar dermed verken noen selvstendig vurdering av om avløserlaget har et rettmessig krav på tilskuddsmidlene eller sørger for å ivareta avløserlagenes økonomiske interesser på annen måte. Ut fra dette er det vanskelig å se at omleggingen i seg selv vil innebære noen endring som tilsier at avløserlagene ikke lenger skal kunne forskuttere avløserutgifter i samme utstrekning som i dag. Endringen antas heller ikke å få andre vesentlige negative konsekvenser. Bruken av avløserlagene kan dermed ikke antas å være basert på dagens adgang til å overføre tilskuddet direkte, slik argumentasjonen mot endringen kan tyde på. Foretakene er selvstendig næringsdrivende, og det må kunne legges til grunn at disse selv er i stand til å treffe riktige valg når det gjelder bruk av utbetalte tilskuddsmidler.

Fra høringsinstansene er det også pekt på at det å åpne for kjøp av avløsertjenester fra andre foretak enn avløserlag/-ring, vil kunne medføre redusert bruk av avløserlagene, noe som igjen vil minske deres evne til å avløse ved akutt sykdom (landbruksvikarordningen). Departementet viser til at det i dag er mangel på avløserkapasitet i Norge, og at dette særlig gjør seg gjeldende i bynære områder og i distrikter med lav husdyrtetthet. Dette kan tilsi at det er behov for flere som kan tilby avløsertjenester. Når det gjelder sykdomsavløsning, viser departementet videre til tilskuddet til landbruksvikarordningen som utbetales til avløserlagene for at disse skal ha beredskap for å kunne yte arbeidsbistand ved akutt skade eller krise. Ved årets jordbruksoppgjør ble overføringene til denne ordningen økt nettopp av hensyn til at avløserlagene skal kunne gjennomføre sykdomsavløsning mv. på en god måte.

Departementet understreker avløserlagenes store betydning for norsk landbruk. Men det må også påpekes at de samlede overføringene til avløserordningene gjelder store beløp, 1.360 mill. kroner for 2015, og at dette tilsier at man ikke lenger kan ha en eksklusiv enerett for én type foretak til å være aktør i markedet for avløsertjenester. Flere tilbydere kan bidra til bedre dekning, og konkurranse mellom disse kan medvirke til en positiv utvikling av avløsertjenestene når gjelder pris og innhold. Avløserlagenes organisasjon, Norske Landbrukstenester, har uttalt at de vil være konkurransedyktige også innenfor det endrede regelverket. Departementet deler denne oppfatningen. Norske jordbruksforetak vil fortsatt ha behov for kvalifiserte avløser og vil etterspørre slike tjenester av den eller de aktører som kan levere dette.

Det er også fremhevet at eventuelle nye aktører som tilbyr avløsertjenester må antas å bruke utenlandsk arbeidskraft, og at dette vil øke risikoen for sosial dumping. Departementet viser til at det vil påhvile de samme krav til å unngå sosial dumping for alle foretak som tilbyr formidling av avløsertjenester. I denne sammenheng er det grunn til å påpeke at både avløserlagene og bønder med egne ansatte avløser i økende grad benytter utenlandsk arbeidskraft. Departementet legger til grunn at norske bønder vil medvirke til at alle foretak som tilbyr avløsertjenester forholder seg korrekt til lovgivning som er ment å forhindre sosial dumping.

Noen høringsinstanser har påpekt at det kan bli vanskelig å få god nok dokumentasjon på at avløsertjenestene faktisk er knyttet til jordbruksforetakenes husdyrdrift. Enkelte har også hevdet at en mulig konsekvens av endringene vil være fiktiv fakturering mellom ulike foretak.

Departementet viser til at det heller ikke i gjeldende forskrift har vært krav til at avløsningen må være direkte relatert til husdyrholdet. Det må legges til grunn at de som benytter avløser,

enten ved kjøp av avløsertjenester eller egen ansatt avløser, selv vet best hva slags arbeidsoppgaver man trenger bistand til. Det kan videre pekes på at maksimal tilskuddsutbetaling per jordbruksforetak ikke bare er avgrenset av kostnadene knyttet til utført avløsning, men også til foretakets driftsomfang.

5.6 Tilskudd til grønt- og potetproduksjon

5.6.1 Høringsinstansenes syn

Det er bare et fåtalls høringsinstanser som har kommentert forslaget til endringer i bestemmelsen om tilskudd til grønt- og potetproduksjon.

Fylkesmannen i Hordaland mener det fremstår som uklart hva som menes med ”vare som kasseres”. Innen frukt- og bærproduksjon er usortert vare som går til industri (klasse 2) brukt til matproduksjon, og ikke til dyrefôr eller innenfor avrensordningen. Videre bør det fremdeles være mulig å godkjenne jordbruksforetak med fruktpresserier som omsetningsledd, slik at levering av frukt til press vil utløse distriktstilskudd.

Landbruksdirektoratet er enig i at kvalitetskravet fjernes, da klasse 1 ikke er klart definert for alle produkter. Endringen innebærer imidlertid at det ikke lenger kan være en egen sats for epler og pærer til press. For distriktstilskudd til frukt, bær og veksthusgrønnsaker produsert i 2014, som det søkes om ved søknadsomgangen i januar 2015, bør dermed gammel forskrift gjelde. Direktoratet mener videre at leiepressing bør omfattes av tilskuddsordningen.

5.6.2 Departementets vurdering

Landbruksdirektoratet har i sin uttalelse påpekt at det ikke lenger kan være en egen sats for frukt til press når kvalitetskravet (klasse 1) fjernes. I innspillet vises det til at det nå ikke lenger kan skilles mellom frukt som går til konsum/konserves og frukt som går til press, og at dette kan bli problematisk ved kontroll.

Departementet kan ikke se at dette kan medføre riktighet. Direktoratet beskriver selv at klasse 1 ikke er klart definert for alle produkter, og at dette også tidligere er blitt påpekt. Omsetningsleddene er pliktige til å melde inn til Landbruksdirektoratet de mengder av ulike varer som de mottar fra jordbruksforetaket og hva varene brukes til, dvs. om de har gått til konsum, konserves eller press. Av oppgjørsbrevet fra omsetningsleddet til jordbruksforetaket vil det også fremgå hvilken type vare som er levert. Videre følger det av tabell 6.10 i jordbruksavtalen at pressfrukt skal ha en annen sats enn frukt for øvrig. I revidert teknisk jordbruksavtale er det nå uansett presisert at epler og pærer som nyttes til press skal ha sats som pressfrukt.

Når det gjelder innspillet om at leiepressing bør omfattes av tilskuddsordningen, har dette vært løst ved at det i stedet for leie, ble fakturert for kjøp av frukt og salg av saft. Ordlyden er

endret slik at det nå står ”levert til” godkjente omsetningsledd, jf. også teknisk jordbruksavtale 2014-2015 kapittel 6.5.2.

6. DRIFTSFELLESSKAP

6.1 Høringsforslaget

I departementets høringsnotat ble det vist til at en forutsetning for å kunne ha en strukturprofil i tilskuddsordningene er at man har regelverk som sikrer at denne bare kompenserer for reelle skalaulemper. Håndhevingen av driftsfellesskapsbestemmelsen i tilskuddsregelverket ble derfor fremhevet som avgjørende for legitimiteten til hele tilskuddssystemet.

Regelen om at det ikke kan gis tilskudd til foretak som har ”felles eierinteresser” og som søker produksjonstilskudd til ”samme produksjon” var etter departementets vurdering imidlertid ikke egnet til å oppnå denne intensjonen. Bak bestemmelsen ligger det en presumsjon om at dersom foretak har felles eierinteresser, så har man også et underliggende samarbeid som leder til skalafordeler. Departementet mente at dette ikke alltid var tilfelle, noe også de mange unntakene som etter hvert måtte nedfelles var et tegn på. I stedet for å ha en absolutt avskjæringsregel for ethvert formelt eierforhold, mente departementet at det heller burde legges opp til en helhetlig vurdering av om foretakene var i driftsfellesskap. Bestemmelsen ble derfor foreslått opphevet.

Departementets forslag om å oppheving av ”felles eierinteresser” som en egen bestemmelse, skulle imidlertid ikke bety at dette kriteriet ikke lenger fikk betydning. Formelle eierinteresser i ulike foretak ville uansett være en viktig indikator på om det forelå et driftsfellesskap i reell forstand. Kriteriet ville bare forandre status fra å være en ”avskjæringsregel” (med et betydelig antall unntak) til å bli én av flere indikatorer på driftsfellesskap.

Når det gjaldt driftsfellesskapsbestemmelsen for øvrig, foreslo departementet å endre ordlyden i selve bestemmelsen, men dagens utgangspunkt for driftsfellesskapsvurderingene ble foreslått videreført tilnærmet uendret. Vurderingen skulle fortsatt knyttes opp til ”samme produksjon”, og det ble heller ikke foreslått noen endring i hva som ligger i dette begrepet. Det ble videre vist til at de sentrale momentene som skal vektlegges som kjennetegn på driftsfellesskap også vil være de samme som i dag. Forskjellen mellom gjeldende forskrift og departementets forslag lå i at den foreslåtte ordlyden, ”foretak som reelt sett inngår i én felles virksomhet”, også vil omfatte tilfeller hvor et foretak proforma splittes opp i flere enheter (fordeler samme virksomhet på flere foretak).

Departementet foreslo videre å oppheve bestemmelsen om omvendt bevisbyrde. Hovedbegrunnelsen for dette var at omvendt bevisbyrde i søknadssaker allerede følger av alminnelig forvaltningsrett. Denne er ikke avgrenset til bare å gjelde driftsfellesskapsaker, slik gjeldende forskrift kan oppfattes som.

Departementet foreslo også å innføre et nytt system for å sikre forholdsmessige konsekvenser dersom foretak i driftsfellesskap hadde unnlatt å søke samlet for sin felles produksjon. Dette innebar en skjønsmessig vurdering der det først og fremst skulle tas hensyn til utvist skyldgrad, men også i noen grad hvor store urettmessige strukturfordeler partene hadde oppnådd. Forslaget var et forsøk på å regelfeste en praksis der man har beregnet og utbetalt et samlet tilskudd basert på en sammenstilling av de involverte parters samlede dyretall og areal. I motsetning til hva som hadde blitt praktisert, forutsatte departementet at det skulle foretas en avkorting i det samlede beregnede tilskuddet som ville ha tilfalt "foretaksfellesskapet" dersom de hadde søkt som én enhet, slik de skulle.

Utgangspunktet for de tilfellene der driftsfellesskapet henter ut en tilskuddsfordel var fremdeles at det ikke skal kunne gis selvstendige tilskudd til de involverte foretakene. Disse skulle likevel gis anledning til å få søknadene sine behandlet under ett, og få beregnet tilskudd for det samlede dyretall og areal som virksomheten disponerer eller disponerte. Dette forutsatte imidlertid at de involverte foretakene aktivt ba om å bli vurdert samlet dersom det ble konstatert driftsfellesskap. I de tilfellene der flere foretak hadde innrettet seg i strid med regelverket bare for å hente ut mer tilskudd enn de hadde krav på, ble det lagt opp til at avkortingene skulle være høye. Ettersom forslaget innebar bruk av skjønn, ble imidlertid forvaltningen gitt mulighet til å oppnå et forholdsmessig resultat i de tilfellene der det konstateres lavere grad av skyld.

6.2 Høringsinstansenes syn

En rekke av høringsinstansene er negative til departementets forslag om å oppheve eierskapsbegrensningen. Dette gjelder majoriteten av fylkesmennene,¹¹ *Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag* samt en rekke kommuner.¹² Primært viser disse høringsinstansene til at fjerning av eierskapsbestemmelsen over tid vil gi vesentlig merarbeid for forvaltningen, større uklarhet for næringsutøverne, samt føre til endringer i eierstrukturen i norsk landbruk. Dette kan på sikt skape et press for å fjerne differensieringen i tilskuddsordningene og slik sett vanskeliggjøre kompensasjon for driftsulemper knyttet til for eksempel struktur og geografi.

Flere av høringsinstansene viser til at eierskapsbestemmelsen har vært en ryddig og enkel "avskjæringsregel" både for forvaltning og brukere, og det har bidratt til at man på en enkel måte rydder unna en del former for driftsfellesskap som man ellers ville brukt mye ressurser på å avdekke. Fylkesmennene viser samtidig til at de har erfaring for at bestemmelsen kan omgås ved å benytte stråmenn, nære familiemedlemmer etc. som eiere. Det er ønskelig at denne muligheten begrenses.

¹¹ Hordaland, Sør-Trøndelag, Sogn og Fjordane, Rogaland, Vest-Agder, Telemark, Aust-Agder, Nord-Trøndelag, Østfold, Oppland, Møre og Romsdal, Hedmark og Finnmark.

¹² Landbrukskontoret i Lillehammerregionen, Vindafjord, Sandnes, Finnøy, Time, Ringsaker, Bjerkeim, Steinkjær, Strand og Sola kommune.

Eierskapsbegrensningen har også bidratt til noenlunde oversiktelige eierkonstellasjoner, og har forhindrede vertikal integrasjon i jordbruket. Det vises til at en fjerning av bestemmelsen vil bidra til at kontrollarbeidet blir mer komplisert. Man vil kunne få ulike selskapsstrukturer på eiersiden i landbruket som det er vanskelig å ha oversikt over. Når det blir mulig å være eier av flere selskaper som søker tilskudd til samme produksjon, øker også risikoen for samarbeid.

Landbruksdirektoratet uttrykker på sin side forståelse for at en videreføring av eierskapsbegrensningen vil kunne få store tilskuddsmessige konsekvenser for deltakere i samdrift når samdriftsregelverket nå oppheves. Samtidig viser direktoratet til at en fjerning av denne begrensningen vil føre til en betydelig økning og kompleksitet i antall saker med driftsfellesskapsproblematikk. Man forventer at dette både vil gjelde ønsker om vurderinger og avklaringer i forkant av etableringer og driftsendringer, samt saker hvor en står overfor søknader hvor samme person inngår som eier i flere foretak som søker tilskudd til samme produksjon. Videre mener man at en oppheving av eierskapsbegrensningen vil føre til at flere vil spørre seg om hvilke muligheter det er for å oppnå større tilskuddsutbetalinger gjennom flere foretak.

En rekke av høringsinstansene er imidlertid positive til å oppheve eierskapsbegrensningene i relasjon til parallellproduksjon, dvs. der den økologiske og konvensjonelle produksjonen drives av samme person, men i to ulike foretak.

Et betydelig flertall av høringsinstansene mener at driftsfellesskapsvurderingen er vanskelig å forvalte, og fordi det fremdeles legges opp til skjønnsvurderinger, vil departementets forslag ikke gjøre det enklere. Flere av høringsinstansene ytrer ønske om at det legges inn flere konkrete avskjæringsregler og klare grenser. Det bør for eksempel ikke være mulig for ektefeller å søke separate tilskudd dersom en driver samme produksjon. Det er også noen av høringsinstansene som mener at regelen om omvent bevisbyrde bør bestå.

Landbruksdirektoratet ser positivt på at det gjøres justeringer som bidrar til klargjøring av innhold og som bidrar til en mer fleksibel løsning på konsekvens/følgesiden. Det er imidlertid utfordringer ved den foreslåtte ordlyden. Dette går både på den innholdsmessige/materielle delen av utkastet som skal gi anvisning på hva som er vurderingstema for driftsfellesskap ("reelt sett inngår i en felles virksomhet") og på følgesiden.

Landbruksdirektoratet mener departementet gjennomgående legger for stor vekt på vurderingstemaet "felles regning og risiko". Direktoratet er enig i at regelen skal anvendes i tilfeller der driften er så sammenvevd at det reelt må betraktes som én enhet, men i flere saker er det imidlertid graden av stordriftsfordeler/andre fordeler som har vært bestemmende for hvorvidt foretak er i driftsfellesskap eller ikke.

Når det gjelder konsekvenser at driftsfellesskap, er mange av høringsinstansene, herunder Landbruksdirektoratet og de fleste av fylkesmannsembetene positive til at det er foreslått et mer fleksibelt reaksjonsmønster. Man viser her i hovedsak til at dette vil gi forvaltningen handlingsrom for å vedta en reaksjon som er i samsvar med omfanget av overtredelsen og graden av skyld. Endringen vil også trolig medføre at terskelen for å ta opp driftsfellesskapsaker vil bli lavere enn den er i dag. Samtidig er det noen av høringsinstansene som

mener det er liten vits i å åpne opp for en forholdsmessighetsvurdering dersom departementet uansett mener det skal avkortes 100 %.

Landbruksdirektoratet er enig med departementet i at det er viktig at regelverket inneholder bestemmelser som gir tilstrekkelig fleksibilitet til å kunne komme til rimelige resultater. De ser positivt på at det foreslås en ny utmålingsregel for foretak i driftsfellesskap, men mener det er utfordringer ved at ordlyden åpner for at samarbeidende foretak som en normalløsning kan søke tilskudd for deres samlede produksjon gjennom ett av foretakene, jf. § 7 andre ledd ”med mindre de søker med utgangspunkt i ett foretak og på basis av virksomhetens samlede dyretall og areal”.

På bakgrunn av at man ønsker en regel som åpner for at foretak i driftsfellesskap kan gis tilskudd, samtidig som de ser utfordringer ved å åpne for å søke tilskudd samlet gjennom ett foretak, foreslår direktoratet en løsning hvor samarbeidende foretak leverer separate søknader om tilskudd og opplyser om hvilke foretak de er i driftsfellesskap med. Det skal deretter gjøres en samlet beregning av søknadsopplysningene, og tilskuddet avgrenses ut fra hva de ville fått utmålt som enhet. Tilskuddet fordeles basert på de enkelte søknadsskjemaene og betales ut separat. I tilfeller hvor det ikke er opplyst om driftsfellesskapet, men dette oppdages senere, foreslås det at utmålingen gjøres på samme måte og at det avkortes i tillegg.

6.3 Departementets vurdering

Det er fordeler og ulemper med kategoriske regler (”enten/eller”-regler), og det er fordeler og ulemper med regler som forutsetter bruk av skjønn. Et regelsett vil ofte inneholde begge deler, avhengig av hva det er man ønsker å regulere. Noe forenklet kan man si at absolutte regler er enklere å forvalte, men gir større muligheter for resultater som oppleves som urimelige. Regler som forutsetter skjønn krever derimot ofte mer av forvaltningen, men resultatet blir mer treffsikkert fordi man kan ta hensyn til alle forhold i den konkrete saken man skal avgjøre. Jo flere unntak man må lage for at en absolutt regel skal kunne fungere, jo nærmere innholdsmessig kommer man en skjønnsregel.

Gjeldende produksjonstilskuddsforskrift § 4 første ledd bokstav a og c, eierskapsbegrensningen og forbudet mot at foretak som helt eller delvis eies av aksjeselskap eller samvirkeforetak kan motta tilskudd, er eksempler på absolutte regler. Bestemmelsens bokstav b, driftsfellesskapsbestemmelsen, skal derimot forvaltes ut fra skjønn. Av disse reglene er det sistnevnte som fremheves som vanskelig å forvalte.

Ut fra høringsinnspillene synes det for departementet som om eierinteresser i seg selv anses å være et bevis på at det foreligger et samarbeid mellom ulike foretak. Det fremheves at en oppheving av regelen vil føre til at mange vil opprette flere foretak i eget navn, noe som igjen genererer kontrollutfordringer. Slik departementet tolker det, mener man at dagens eierskapsbegrensning er viktig fordi en regel som avskjærer formelle eierinteresser i ulike foretak også er viktig for å forhindre driftsfellesskap i reell forstand.

Departementet viser til at et kategorisk forbud mot felles eierinteresser ikke åpner for noen vurdering av om foretakene rent faktisk drives i fellesskap og dermed henter ut skalafordeler.

Et eksempel hentet fra et av fylkesmannsembetene illustrerer dette. I dette konkrete tilfellet var det et foretak som var eid av et aksjeselskap som i en årrekke hadde søkt om og mottatt produksjonstilskudd. Foretaket hadde mottatt betydelige tilskuddsmidler gjennom flere år, men hadde ikke hentet ut noen merutbetaling ved å innrette seg på denne måten. I henhold til produksjonstilskuddsforskriften § 4 første ledd bokstav c kan det ikke gis tilskudd til foretak som helt eller delvis eies av et aksjeselskap. Da selskapskonstruksjonen ble oppdaget, var denne klart i strid med forskriften. Etersom regelen er både enkel og forstå og enkel å forvalte, kunne søker dermed ikke høres med at man ikke var klar over dette. Resultatet skulle da blitt at alt utbetalt tilskudd skulle kreves tilbake. Til tross for at tilskuddsvedtakene ble ansett å være ugyldige, ble ikke dette gjort. Bakgrunnen var at Fylkesmannen mente at resultatet fremsto som urimelig.

Departementet har også sett andre eksempler på at eierforhold av ulike årsaker ikke blir opplyst eller oppdaget ved søknad om tilskudd, enten det er aksjeselskap som opptrer på eiersiden eller det dreier seg om en eierandel i et annet foretak. Når det avdekkes saker der foretakene ikke har hatt noen tilskuddfordel av innretningen, registrerer departementet at forvaltningen ofte ber om å få et mer fleksibelt regelverk. Etter departementets oppfatning løses dette best ved at bestemmelser av denne typen baseres på skjønn.

Når det særskilte regelverket for samdrifter blir avvirket fra 1. januar 2015, vil en absolutt regel om eierskapsbegrensning tilsi at produsenter som er medlem i samdrift ikke kan motta tilskudd både i samdriftsforetaket og i eget foretak dersom de driver med husdyr i begge. Slik departementet oppfatter det, mener flere at dette kan løses gjennom å gi dispensasjoner. Det samme gjelder problemstillingen rundt parallellproduksjon (der en person driver både en økologisk og en konvensjonell produksjon).

Et flertall av høringsinstansene som etterlyser faste regler, synes dermed også å ønske en relativt vid mulighet til å dispensere fra bestemmelsen i de tilfellene der eierskapsbegrensningen slår uheldig ut. For å kunne gi dispensasjon må man imidlertid uansett inn i en driftsfellesskapsvurdering. Også i de sakene der det søkes om dispensasjon vil det jo kunne forkomme at foretakene har innrettet seg på en bestemt måte for å generere større tilskuddsutbetalinger enn man ellers ville hatt krav på. Dermed må man i realiteten ta stilling til om foretakene oppnår skalafordeler som tilsier at dispensasjon ikke bør gis. En streng ordlyd kombinert med en åpning for å gi dispensasjon til foretak som reelt sett ikke er i driftsfellesskap, vil dermed kunne generere et betydelig antall saker som krever skjønn. Når dispensasjonen først er gitt, vil den dertil bare være gyldig så lenge forutsetningene fortsatt gjelder. Enhver endring i foretakets driftsopplegg vil således som utgangspunkt føre til at foretakene må søkes dispensasjon på nytt. Det er vanskelig å se at denne tilnærmingen vil føre til en enklere behandling enn en bredere vurdering av driftsfellesskap, slik departementet har lagt opp til.

Departementet la i høringsnotatet til grunn at ”felles eierinteresser” i mange tilfeller vil være en sterk indikator på at foretakene også rent faktisk er i driftsfellesskap. Dersom landbruksforvaltningen for eksempel observerer at driften i et tidligere enkeltpersonforetak er splittet i to foretak, vil dette være et klart grunnlag for å kontrollere de underliggende forholdene. Det samme gjelder der foretak som driver samme produksjon drives av ektefeller, samboere etc.

En logisk konsekvens av en eventuell presumsjon om at felles formelle eierinteresser utgjør et reelt driftsfellesskap, må være at det skal mye til før foretakene vil kunne godtgjøre at de drives separat.

Departementet kan ikke se bort i fra at opphevingen av eierskapsbegrensingen kan føre til flere driftsfellesskapssaker. Departementet fastholder likevel, også etter å ha gjennomgått høringsinstansenes innspill, at felles formelt eierskap ikke kan være noen absolutt avskjæringsregel for tilskudd.

Når det gjelder driftsfellesskapsbestemmelsen for øvrig, foreslo departementet en ordlysendring, men slik at dagens utgangspunkt for driftsfellesskapsvurderingene skulle videreføres tilnærmet uendret. I dette lå det at departementet både ønsket å favne tilfeller der et foretak proforma splittes opp i flere enheter (fordeler samme virksomhet på flere foretak) og de ”vanlige” driftsfellesskapssakene. For å være sikre på at ordlyden er vid nok til at momentlisten som følger av departementets høringsnotat kan benyttes uendret, har departementet justert ordlyden noe i forhold til det forslaget som ble sendt på høring. Bestemmelsen er heller ikke nå ment å få et vesentlig annet materielt innhold enn gjeldende regel.

Forslaget om å lempe på utmålingsbestemmelsen, dvs. gå fra at tilskuddet overhodet ikke kan gis til å gi et redusert tilskudd der foretakene er i driftsfellesskap, synes å ha blitt tatt godt imot av høringsinstansene. Blant annet har man vist til at dette i seg selv kan være et grep som gjør at terskelen for å ta tak i en driftsfellesskapssak blir lavere. Selv om departementet mener at avkorting skal være opp mot 100 % i de groveste sakene, gir bestemmelsen likevel forvaltningen en mulighet til å foreta en forholdsmessighetsvurdering. Direktoratets retningslinjer for avkorting kan her benyttes som et utgangspunkt. Dersom foretakene selv har opplyst at de er i et driftsfellesskap, skal tilskuddet beregnes som om de var ett og naturligvis ikke avkortes.

7. AVKORTING

I høringsutkastet foreslo departementet å skjerpe ordlyden i § 11 og § 12 (avkorting ved regelverksbrudd og ved feilopplysninger), slik at det skulle fremgå at tilskuddet ”skal” avkortes, i stedet for ”kan”. Det ble samtidig understreket at dette innebar en plikt til å *vurdere* avkorting, og at selve beløpet godt kunne settes lavere enn det som måtte følge av Landbruksdirektoratets avkortingsnormer.

Selv om det er flere høringsinstanser som er positive til forslaget, har de fleste vært negative, og lagt vekt på at en fortsatt ”kan”-regel gir bedre rom til å utøve skjønn i det enkelte tilfellet. Det er svært varierende grunner til at det for eksempel forekommer feilopplysninger. Søker kan også selv oppdage feilen og ta kontakt for å få rettet søknaden. I slike tilfeller vil en ”skal”-regel kunne oppleves som uforholdsmessig rigid.

Jordlova § 18 hjemler departementets adgang til å fastsette vilkår for utbetaling av tilskudd etter jordbruksavtalen, herunder bestemmelser om avkorting i tilskuddet og renter ved tilbake-

kreving. I forbindelse med lovendringen av jordlova § 18 i 2006¹³ ble det uttalt at reaksjoner som avkorting kunne ha ”monaleg økonomisk verknad” for den enkelte tilskuddsmottaker, men at dette likevel formelt sett ikke trengte lovhjemmel fordi mottakeren ikke har krav på tilskudd dersom han ikke oppfyller vilkårene i tilskudsregelverket.

Når foretak søker om produksjonstilskudd, skal de oppgi det areal eller dyretall som er tilskuddsberettiget etter forskriften. Søknaden gjennomgår flere maskinelle kontroller, men for å kontrollere at sentrale opplysninger som for eksempel dyretallet stemmer, må forvaltningen ut å kontrollere ved telling på stedet. Tilskuddsordningene er med andre ord i stor grad tillitsbaserte. I avtaleåret 2014 var for eksempel overføringene fra staten til jordbruket for produksjons- og avløsertilskudd ferie og fritid på om lag ni milliarder kroner. Fordeling av fellesskaps midler forutsetter gode regler for tildeling, og kontroll med at midlene gis som tilsiktet. Når det oppdages at tilskudd er utbetalt i strid med vilkårene, forutsettes det effektive regler for å rette opp feilutbetalingen.

Departementet har hjemmel til å utforme vilkårene i forskriften på en slik måte at en feilopplysning som medførte eller kunne medføre en merutbetaling, ville ført til avslag på hele søknaden. Dette var også tidligere regelen for foretak i driftsfellesskap. Imidlertid mener departementet det er mer hensiktsmessig å innrette reglene på en slik måte at det til tross for en feilopplysning kan gis et avgrenset tilskudd for det areal eller dyretall foretaket faktisk er berettiget. Dette er gjennomført ved at det kan gis et avkortet tilskudd. Etter departementets syn er dette innenfor hva som er ordinær regulering av tilskuddene, og helt i tråd med hva jordlova gir adgang til. Forvaltningen har også adgang til å sette vilkår for begunstigende forvaltningsvedtak i form av for eksempel avkorting. Ved at avkortingsbestemmelsene er skjønnspregede, sikres det forholdsmessighet mellom den konkrete feilopplysningen og den aktuelle avkorting.

Når forskriften innrettes slik at det kan gis et avkortet tilskudd, ivaretas foretakets interesser i større grad enn om bestemmelsene var lagt opp slik at feilopplysning ville medført avslag. Avkorting er ikke pønalt begrunnet, men motivert ut fra en hensiktsmessig regulering av tilskuddet og for å anspore foretakene til å overholde opplysningsplikten og regelverket for øvrig. Avkorting forutsetter heller ikke at det er konstatert straffeskyld. Med bakgrunn i dette er departementets syn at avkorting ikke er å anse som straff slik at rettsikkerhetsgarantiene etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) art. 6 utløses. Tilsvarende gjelder for EMK tilleggsprotokoll nr. 7 art. 4 nr. 1, slik at avkorting ikke sperrer for senere straffeforfølgning. Forskriften om produksjonstilskudd og avløsertilskudd hjemler ikke sanksjon eller straff. Hvis foretaket uaktsomt eller forsettlig har søkt om og fått utbetalt tilskudd de ikke er berettiget til, vil dette imidlertid kunne være straffbart etter bestemmelsene om bedrageri i straffeloven. Departementet tilføyer at avkorting av de samme grunner heller ikke er å anse som straff i henhold til Grunnloven § 96.

Departementet viser, i likhet med *Fylkesmannen i Hedmark*, til at det er viktig for omdømmet til tilskuddssystemet at det blir reagert på feilopplysninger og andre regelverksbrudd. Til tross

¹³ Jf. Ot.prp. nr 75 (2005-2006) Om lov om endringar i jordlova mv. punkt. 3.9.

for dette må det erkjennes at avkortingsbestemmelsene i dagens forskrift praktiseres i liten grad. Formålet med å formulere bestemmelsen som en ”skal”- regel var derfor å tydeliggjøre departementets klare forutsetning ved forskriftens ikrafttredelse i 2002 om at avkorting skal være den klare hovedregel i saker der regelverket brytes.

Departementet legger til grunn at det i søknaden i all hovedsak skal oppgis det dyretall og areal som foretaket disponerer. Selv om det i et fåtall tilfeller kan være usikkerhet knyttet til for eksempel størrelsen på arealet, mener departementet at det ikke bør være noen uoverkommelig oppgave for selvstendige næringsdrivende å sørge for at man leverer korrekt utfylt skjema. Slik også *Fylkesmannen i Møre og Romsdal* kommenterer, vil økt bruk av avkorting sannsynligvis være et effektivt virkemiddel i arbeidet med å få søknadene utfylt på en så korrekt og komplett måte som mulig. Færre feil vil igjen kunne føre til at forvaltningen etter hvert får frigjort tid som i dag går med til å håndtere avvik mellom opplysninger i søknadene og de reelle forholdene.

Når dette er sagt, er departementet enig med de høringsinstansene som mener at ordlyden i bestemmelsene, ”skal” avkortes, blir for lite fleksibel. Selv om det i høringsforslaget ble åpnet for at man i vurderingen kunne havne lavere enn det som fulgte av Landbruksdirektoratets avkortingsnormer, i prinsippet helt ned til null, finner departementet det riktigst at forutsetningen om det skal utøves skjønn også fremgår direkte av selve bestemmelsen. Departementet ser det som positivt at så vidt mange høringsinstanser, som ellers har uttalt seg kritisk til bestemmelser som åpner for bruk av skjønn, på dette området har påpekt at fleksibilitet er nødvendig for å oppnå rimelige og riktige resultater ut fra en konkret avkortingsvurdering i den enkelte sak. Departementet har på denne bakgrunn valgt å videreføre ”kan”-skjønnen ved avkorting etter den nye forskriften. Departementet vil likevel understreke at avkorting *skal* vurderes, og at den klare hovedregelen er at tilskuddet *skal* avkortes.

Ved brudd på gjødslingsplanleggingsforskriften eller reglene om sprøytejournal i forskrift om plantevernmidler skal tilskuddet avkortes, jf. § 11 annet ledd. Brudd på dette regelverket må sees i sammenheng med de øvrige miljøkravene i forskriften, se omtale under kapittel 5.3. Selv om krav til gjødslingsplan og sprøytejournal ikke er gjort til et vilkår for å kunne motta AK-tilskudd nå, mener departementet at brudd på regelverket bør få tydelige konsekvenser. Forvaltningen kan utøve skjønn vedrørende beløpet som skal avkortes. Slik kan det også ved denne type avkorting oppnås rimelige resultater ut fra en konkret vurdering av regelverksbruddet i den enkelte sak.

8. MERKNADER TIL BESTEMMELSENE I FORSKRIFTEN

Til § 1. Formål

Bestemmelsen fastslår at formålet med tilskuddsordningene som reguleres av forskriften er ”å bidra til et aktivt og bærekraftig jordbruk innenfor de målsettinger Stortinget har trukket opp”. Ordlyden er utformet i tråd med hovedprinsippene for norsk landbrukspolitikk, samtidig som den er gjort dynamisk gjennom en henvisning til de målsettinger som Stortinget til enhver tid fastsetter.

Til § 2. Grunnvilkår

Bestemmelsen regulerer grunnvilkårene for å kunne motta tilskudd etter forskriften, jf. nærmere omtale under kapittel 4 og kapittel 2 i høringsnotatet. I forhold til det utkastet som ble sendt på høring, er kravet om at produksjonen skal foregå ”på én eller flere landbrukseiendommer”, videreført. Begrepet skal tolkes på samme måte som etter tidligere forskrift.

Til § 3. Tilskudd til husdyrhold

Paragrafen fastsetter nærmere vilkår for å motta ulike tilskudd til husdyrproduksjoner, jf. nærmere omtale under kapittel 5.2 og kapittel 4.2 i høringsnotatet. Materielt sett er bestemmelsen i det alt vesentlige uendret i forhold til høringsutkastet, med unntak av tilskuddet til bevaringsverdige storferaser der kravet etter tidligere forskrift om registrering i Kuregisteret ved Norsk genressurssenter er videreført.

Til § 4. Tilskudd til jordbruksareal

Bestemmelsen regulerer nærmere vilkår for å motta ulike tilskudd til drift av jordbruksareal. Det kan gis areal- og kulturlandskapstilskudd for areal som foretaket disponerer og driver aktivt på det tidspunkt eller i den perioden som fremgår av jordbruksavtalen. Etter bestemmelsen er det presisert at det kan gis tilskudd til fulldyrket og overflatedyrket jord samt innmarksbeite. Alt tilskuddsberettiget areal må være klassifisert etter AR5.

Det vises for øvrig til kapittel 5.3 og kapittel 4.3 i høringsnotatet.

Bestemmelsen regulerer videre to miljøkrav, krav om at det ikke skal foretas forringende inngrep i kulturlandskapet og krav om vegetasjonssone mot vassdrag.

I begrepet ”forringer kulturlandskapet” ligger tiltak som griper inn i og forandrer det særegne jordbrukslandskapet. Med kulturlandskapet menes både landskapsbildet, mangfoldet i naturen og kulturhistoriske verdier. Eksempler på inngrep kan være:

- oppdyrking av skogbryn, kantsoner og andre restarealer mot innmark,
- fjerning av åkerholmer, steingjerder og gamle rydningsrøyser,
- oppdyrking eller fjerning av ferdselsårer,
- tiltak i utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven som ikke er i tråd med godkjent tiltaksplan,
- kanalisering og lukking av elver, bekker og grøfter,
- planering av jordbruksarealer under 1 daa,
- sprøyting av kantvegetasjon og åkerholmer, med mindre dette er et ledd i skjøtselen av kulturlandskapet.

I høringsnotatet foreslo departementet å fjerne kommunenes mulighet til å samtykke til at inngrepet kan foretas uten at tilskuddet bortfaller. Dette er nå tatt inn igjen for inngrep som ikke er regulert av annet regelverk. Det er presisert at slike samtykker bare kan gis der inngrepet avhjelper betydelige driftsmessige ulemper for jordbruksdriften til foretaket. I begrepet ”betydelig driftsmessig ulempe” ligger det at ulempen for jordbruksforetaket må være av kvalifisert art.

I fjerde ledd fremgår at det ikke kan gis tilskudd dersom det ikke er etablert vegetasjonssoner mot vassdrag med årssikker vannføring. Departementet vil presisere at kravet er at vegetasjonssonen er tilstrekkelig bred til å motvirke avrenning til åpent vann under normal vannføring. I motsetning til forslaget som ble sendt på høring er det tatt inn et minstekrav om at sonen må være på minst 2 meter målt fra vassdragets normalvannstand. Der en sone på 2 meter ikke motvirker avrenning i tilstrekkelig grad, er vilkåret ikke oppfylt. Det er videre en forutsetning at vegetasjonssonen ikke jordarbeides.

Henvisningen til vannressursloven som fulgte av høringsutkastet er fjernet.

Se for øvrig kapittel 5.4 og kapittel 4.3 i høringsnotatet.

Til § 5. Tilskudd til grønt- og potetproduksjon

Bestemmelsen fastsetter nærmere vilkår for å motta tilskudd til grønt- og potetproduksjon og er i det vesentlige lik forslaget som ble sendt på høring. I tredje ledd er ordlyden endret slik at det nå er et krav at varene er levert til godkjent omsetningsledd, og ikke at varen skal være "omsatt gjennom" slik departementet opprinnelig foreslo. Dette tydeliggjør at leiepressing av epler er omfattet av ordningen.

Det gis ikke tilskudd til "vare som kasseres", dvs. vare som kastes og som ikke benyttes til konsum- eller i videreforedling. Produkter som går til dyrefor og frasorterte poteter som omsettes gjennom avrensordningen regnes i denne sammenheng som kassert. Man skal ikke kunne motta tilskudd for disse varene, slik det også er i dag.

Til § 6. Tilskudd ved avløsning ved ferie og fritid

Bestemmelsen regulerer vilkår for å kunne motta tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Avløsningsbegrepet omfatter bare selve tjenesten, ikke varer som eventuelt blir benyttet. Ved en inkurie hadde deler av forskriftsteksten i høringsutkastet falt ut. Ut over de endringer som var omtalt i høringsnotatet, var det ikke tilsiktet materielle endringer i tilskuddet. Bestemmelsen som avskjærer tilskudd til skoler og institusjoner (tidligere forskrift § 4 siste ledd) er derfor videreført i bestemmelsens tredje ledd. Se for øvrig nærmere omtale under kapittel 5.5 og kapittel 4.5 i høringsnotatet.

Til § 7. Utmåling

Paragrafen viser til utmålingsbestemmelsene i jordbruksavtalen. Den fastsetter nærmere regler for når det skal anses å foreligge driftsfellesskap og hvilke utmålingsregler som gjelder i slike saker.

Første ledd regulerer forholdet mellom forskriften og jordbruksavtalen. Tilskudd utmåles på basis av det dyretall og areal som hvert enkelt foretak disponerer og i samsvar med vilkår, satser, soner, definisjoner m.m. fastsatt i eller i medhold av jordbruksoppgjøret

I forhold til det utkastet som ble sendt på høring er ordlyden i bestemmelsens annet ledd justert. Ordlyden er utvidet for å tydeliggjøre at foretak som ”oppnår skalafordeler gjennom samarbeid” også er å regne som et driftsfellesskap. Dette innebærer ingen materiell endring. Videre er bestemmelsens innretning snudd i forhold til høringsutkastet. Foretak som inngår i driftsfellesskap *kan få* tilskudd under forutsetning av at dette beregnes for det samlede dyretall og areal som disponeres innenfor driftsfellesskapet.

Vurderingen av *om* det foreligger driftsfellesskap vil i det alt vesentligste bli som tidligere og skal fortsatt knyttes opp til “samme produksjon”, slik dette begrepet er definert i tredje ledd. De sentrale momentene som skal vektlegges som kjennetegn på driftsfellesskap vil også være de samme som før, foruten at ”felles eierinteresser” nå går over fra å være en avskjæringsregel til å bli én av flere indikatorer i driftsfellesskapsvurderingen. Se nærmere omtale under kapittel 6 og høringsnotatets kapittel 3.

Annet ledd første setning gir anvisning på at foretak i driftsfellesskap ”kan få beregnet tilskudd for det samlede dyretall og areal som disponeres innenfor driftsfellesskapet.” Dette innebærer at foretakene som inngår i et driftsfellesskap blir underlagt en felles beregning ut fra hva foretakene totalt disponerer. Foretak i driftsfellesskap *skal opplyse* om driftsfellesskapet i søknaden, og kan da enten levere hver sin søknad, eller levere én felles søknad for det samlede dyretall og areal. Det skal deretter gjøres en felles beregning for det samlede dyretall og areal som disponeres innenfor driftsfellesskapet. Foretak som har opplyst om driftsfellesskapet får ikke avkortet tilskuddet. Dersom foretakene har levert hver sin søknad, får de innvilget den andel av tilskuddet som knytter seg til de respektive søknadene. Der flere foretak søker gjennom ett foretak, innvilges tilskuddet til dette.

Foretak som ønsker å formalisere sitt samarbeid ved å opprette et felles foretak, vil på lik linje med andre foretak få utmålt sitt tilskudd i medhold av § 7 første ledd.

Foretak som *ikke* har opplyst om driftsfellesskapet og som blir oppdaget etter at søknad er sendt, blir på samme måte underlagt en felles beregning ut fra hva som disponeres innenfor driftsfellesskapet. Deretter *skal* tilskuddet avkortes, jf. andre ledd andre setning. Omfanget av avkortingen er overlatt til forvaltningens skjønn, i samsvar med retningslinjer fastsatt av Landbruksdirektoratet.

I fjerde ledd er det åpnet for å gi selvstendige tilskudd til foretak i driftsfellesskap, såfremt foretakenes beregnede tilskudd ikke samlet overstiger hva de ville fått utmålt som én enhet. Det vil si at foretakene ikke henter ut noen tilskuddsfordel gjennom samarbeidet. I disse tilfellene kan foretakene søke separat uten å opplyse om driftsfellesskapet og få utbetalt separate tilskudd. Dette vil typisk gjelde for driftsfellesskap i arealbaserte produksjoner hvor ikke tilskuddene lenger er strukturdifferensierte.

For å oppnå sammenheng mellom regelverkene er det inntatt en bestemmelse i femte ledd, der det fremgår at driftsfellesskap alltid skal anses å foreligge dersom dette er endelig konstatert av landbruksmyndighetene i medhold av lov om svine- og fjørfeproduksjon § 3.

Til § 8. Søknad

Av første ledd fremgår det at det skal benyttes søknadsskjema fastsatt av Landbruksdirektoratet. Søknad om tilskudd må være levert innen henholdsvis 20. januar og 20. august,

jf. annet ledd første punktum.¹⁴ Fristen må anses overholdt også hvis sendingen er levert til posten innen fristens utløp. Dersom det oppstår feil på direktoratets systemer for elektronisk søknad eller at en internettleverandør har vedvarende driftsavbrudd slik at det for større gruppe søkere ikke vil være mulig å levere søknaden elektronisk innen fristen, kan direktoratet gi en generell dispensasjon fra søknadsfristen med hjemmel i § 9 annet ledd.

Søknader kan leveres inntil én måned etter de fastsatte fristene uten å bli avvist, imidlertid reduseres utbetalingen da med 1 000 kr for hver dag forsinkelsen varer, jf. annet ledd annet punktum. Søknader innkommet etter dette tidspunktet skal avvises. Dette innebærer at forhold søker har uteglemt etter dette tidspunktet bare kan vurderes dersom fylkesmannen kommer til at det er grunnlag for dispensasjon fra søknadsfristen.

I bestemmelsens tredje ledd heter det at krav på tilskudd ikke kan overdras eller pantsettes.

Til § 9. Administrasjon, dispensasjon og klage

Av første ledd første punktum fremgår at Landbruksdirektoratet administrerer tilskuddene. Første ledd annet punktum fastslår at vedtak om tilskudd fattes av kommunen i første instans. Vedtak fattet av kommunen kan påklages til fylkesmannen, jf. annet ledd.

Med hjemmel i annet ledd kan fylkesmannen dispensere fra vilkårsbestemmelsene i §§ 2, 3, 4 første, annet og fjerde ledd, 5, 6 og 8 annet ledd, første punktum dersom det foreligger "særlige tilfeller". Den generelle dispensasjonsadgangen gjelder ikke § 4 tredje ledd ettersom dette leddet har en egen dispensasjonsregel. Vilkåret "særlige tilfeller" innebærer at det må foreligge spesifiserte, klare og relevante grunner som etter en nærmere konkret vurdering er av en slik karakter og har en slik tyngde, at de kan slå gjennom overfor de hensyn som ligger bak bestemmelsene. Dispensasjonsadgangen er ment som en sikkerhetsventil og skal kun anvendes i helt spesielle situasjoner. En dispensasjon kan ikke innvilges i strid med formålet med tilskuddsordningene.

Til § 10. Opplysningsplikt og kontroll

Etter første ledd plikter alle søkere av tilskudd å gi de opplysninger som kommunen, fylkesmannen og Landbruksdirektoratet finner nødvendig i forbindelse med forvaltning av ordningene. Begrepet "søker" omfatter alle foretak som har søkt om produksjonstilskudd for den aktuelle søknadsomgangen som kontrolleres. Har foretaket søkt tilskudd for tidligere omganger, regnes man også som "søker" for disse, uavhengig av om tilskuddet har kommet til utbetaling eller ikke.

I nødvendighetskriteriet ligger det at opplysningsplikten ikke er ubegrenset og at bare relevante opplysninger kan kreves. Typisk vil dette dreie seg om grunnlagsmateriale for å kunne fatte vedtak om tilskudd, samt dokumentasjon som muliggjør en effektiv kontroll av om tilskuddsutbetalingen er i overensstemmelse med forskriften.

¹⁴ Registreringsdato for søknadsfrist 20. august er 31. juli, og registreringsdato for søknadsfrist 20. januar er 1. januar.

Med hjemmel i annet ledd første og annet punktum kan forvaltningen også kontrollere foretakets bokføring, korrespondanse og oppteignelser som vedkommer tilskuddene. Kontrollen kan gjennomføres ved stedlig kontroll hos foretaket, jf. annet ledd tredje punktum. For å tydeliggjøre at forvaltningen også har hjemmel til å ta med seg slike dokumenter for nærmere granskning er ordlyden endret fra "har adgang til" til "[s]øker plikter å utlevere" all dokumentasjon. Dokumentasjon som ikke er oppbevaringspliktig etter bokføringsloven § 13 kan imidlertid ikke kreves utlevert i medhold av bestemmelsen, uavhengig av om opplysningene isolert sett kan sies å "vedkomme" tilskuddene. For at forvaltningen skal kunne kontrollere alle relevante forhold hos et foretak er det nødvendig at de gis adgang til alle "eiendommer som foretaket benytter i driften", herunder fellesbeite.

Forvaltningsloven § 15 danner det rettslige utgangspunktet for hvordan kontroller skal gjennomføres. Bestemmelsen er ikke til hinder for at det kan gjennomføres uanmeldte kontroller. Slike kontroller vil som regel være bedre egnet til å avdekke regelverksbrudd enn dersom disse varsles i forkant. Dersom søker motsetter seg å bli kontrollert eller unnlater å etterkomme forvaltningens krav om utlevering av relevante opplysninger, vil dette innebære at vilkårene for å kunne motta tilskudd ikke er oppfylt. Unntak kan likevel tenkes i tilfeller hvor det foreligger force majeure-lignende omstendigheter som gjør det umulig å etterkomme kravet, eventuelt at det er andre årsaker som tilsier at det er urimelig å kreve dette.

Konsekvensen av brudd på opplysningsplikten er at foretaket ikke oppfyller vilkårene for tilskudd for den eller de aktuelle søknadsomgangene som kontrollen omfatter. I prinsippet vil manglende oppfyllelse av denne plikten føre til at tidligere utbetalt tilskudd for disse søknadsomgangene kreves tilbake, uavhengig av om perioden måtte strekke seg flere år tilbake i tid. Brudd på vilkårene i bestemmelsen likestilles dermed med manglende oppfyllelse av vilkårene i forskriften for øvrig. Forskjellen er imidlertid at når det gjelder brudd på andre vilkår, vil delvis utbetaling av tilskuddet likevel kunne gjennomføres. Brudd på opplysningsplikten gjelder derimot generelt, og medfører at delvis utbetaling normalt ikke kan finne sted.

Til § 11. Avkorting ved regelverksbrudd

Paragrafen regulerer avkorting ved brudd på annet regelverk for jordbruksvirksomhet. Så lenge man har adgang til å avkorte vil forvaltningen også alltid ha hjemmel til å gjøre noe som er mindre byrdefullt, dvs. holde tilbake tilskudd inntil det regelverksstridige forholdet er rettet. Bestemmelsen har som formål å påvirke foretaket til å legge om til en lovlig drift samt hindre at ulovlig virksomhet støttes, selv om regelverksbruddet ikke skjer på tilskuddsmyndighetenes ansvarsområde. Bestemmelsen er viktig for å sikre at samfunnets fellesmidler forvaltes på en forsvarlig måte.

Det er kun overtredelse av regelverk som har tilknytning til produsentens utøvelse av jordbruksdrift som kan medføre avkorting i utbetalingen. Som hovedregel vil dette omfatte regelverk innenfor Landbruks- og matdepartementets myndighetsområde. Men også regelverk underlagt andre departementet vil kunne være relevant, typisk miljø- og forurensningsregelverk. Det avgjørende er at utøvelse av jordbruksdrift er det karakteristiske for regelverks-

bruddet. Slik unngår man at generelle regler som også gjelder for virksomheten uforholdsmessig benyttes som grunnlag for avkorting. Som eksempel vil brudd på veitrafikkloven således ikke kunne gi grunnlag for avkorting, samtidig som brudd på dyrevelferdslovgivningen normalt vil kunne medføre slike konsekvenser.

Når det er konstatert regelverksbrudd, gir bestemmelsen hjemmel til å fatte vedtak om avkorting. Der det foreligger brudd på regelverk underlagt andre forvaltningsorganers ansvarsområde, vil det være den aktuelle særlovsmyndigheten som har ansvaret for tolkningen av regelverket. Når det fra ansvarlig myndighet først foreligger et vedtak om regelverksbrudd, kan tilskuddsmyndighetene således ut fra forholdene treffe vedtak om reaksjoner i samsvar med § 11. Det avgjørende vil være at ansvarlig myndighet har konstatert regelverksbruddet, og det vil ikke utgjøre noen forskjell om vedtaket er et pålegg om oppretting i sakens innledende fase eller et endelig vedtak fattet av klageinstansen. I en dyrevernsak vil for eksempel første trinn kunne være et eller flere pålegg om oppretting av et forhold. Allerede på dette stadiet vil det således kunne fattes vedtak om avkorting i tilskuddet. Likeledes vil en anmeldelse fra særlovsmyndigheten være tilstrekkelig for å legge til grunn at de har konstatert at det foreligger et brudd på regelverket.

I annet ledd er det tatt inn en særlig bestemmelse der det fremgår at det alltid skal avkortes der det foreligger brudd på forskrift om gjødslingsplan eller bestemmelsene om sprøytejournal i forskrift om plantevernmidler § 18. Dersom for eksempel sprøytejournal ikke kan fremvises ved kontroll skal det foretas en avkorting i tilskuddet.

I vurdering av avkortingsbeløpets størrelse, skal det først og fremst tas hensyn til graden av skyld, men det vil også kunne være relevant å se hen til overtredelsens varighet og størrelsen på det urettmessige beløp mottaker har eller kunne ha mottatt som følge av overtredelsen. Det er tilstrekkelig at det har vært utvist uaktsomhet. Aktsomhetsvurderingen kan i prinsippet ende i at det skjønnsmessige fastsatte avkortingsbeløpet settes lavere enn det som måtte følge av Landbruksdirektoratets avkortingsnormer, for eksempel der størrelsen på det urettmessig tilskuddet kun er av bagatellmessig art.

Med begrepet ”det samlede tilskudd” menes utbetaling av tilskudd til alle typer produksjoner foretaket har. Det kan altså avkortes i alt tilskudd ”som tilfaller foretaket”. Før man kan ta stilling til størrelsen på avkortingsbeløpet, må man derfor beregne størrelsen på tilskuddet basert på dyretall og areal som søkeren reelt sett disponerer. Det har således ingen betydning hva slags type tilskudd den aktuelle feilopplysningen er knyttet til.

For øvrig vises det til kapittel 7.

Til § 12. Avkorting ved feilopplysninger

Bestemmelsen regulerer avkorting av tilskudd ved feilopplysninger. I motsetning til høringsutkastet er denne bestemmelsen nå utformet som en ”kan”-bestemmelse. Avkorting forutsetter at feilutbetalingen skyldes at søker uaktsomt eller forsettelig har gitt feil opplysninger, og at det er de uriktige opplysningene som medfører en urettmessig utbetaling av tilskudd. Ved simpel uaktsomhet burde søker ha forstått at opplysningene var uriktige, mens grov uakt-

somhet krever at søkeren måtte ha forstått at opplysningene var uriktige. Det kan bare konstateres forsett der søkeren har forstått at opplysningene var uriktige. I alle situasjonene er det således forhold knyttet til søkeren som har ført til at tilskuddet ikke var berettiget.

Et overordnet mål er å sikre forsvarlig forvaltning av fellesskapets midler. Departementet ser det derfor som rimelig at den som klanderverdig tilegner seg høyere tilskudd enn man er berettiget til, må regne med at hele eller deler av tilskuddet avkortes. Hensikten med bestemmelsen er å bidra til at tilskuddsmottakerne opptrer innenfor det fastsatte regelverket. Den har ikke et pønalt formål. Tilskuddsmottakerne etter forskriften er selvstendig næringsdrivende og det stilles derfor strenge krav til aktsomheten. Mottaker vil derfor sjelden være i aktsom god tro om feilutbetalinger, selv om det kan tenkes eksempler på dette. For eksempel kan beløpet avvike så lite fra det som er riktig at mottakeren ikke kan klandres for ikke å ha reagert. Bestemmelsen rammer også den som gjennom feilopplysninger i sin søknad har eller ville dannet grunnlag for en urettmessig utbetaling av tilskudd til andre foretak (medvirkningsansvar).

I annet punktum fremgår det at tilskuddet kan avkortes dersom foretaket ikke overholder de frister som kommunen, fylkesmannen eller Landbruksdirektoratet har satt for å kunne utføre sine kontrolloppgaver i medhold av § 10. Bestemmelsen fremgikk ikke direkte av høringsutkastet, men lå implisitt i kravet om at foretaket måtte oppfylle aktuelle vilkår i tidligere forskrift. For å tydeliggjøre kravet og å lette forvaltningens arbeid med disse sakene har departementet nå valgt å innta en eksplisitt hjemmel.

Til § 13. Tilbakebetaling og renter mv.

Første ledd fastslår at tilbakebetalingsbeløp eller avkortingsbeløp kan kreves tilbakebetalt eller motregnes i senere tilskuddsutbetalinger. Tilbakebetalingskravet knytter seg til det tilskuddet foretaket aldri skulle ha hatt, mens avkortning foretas i det tilskuddet foretaket ville fått beregnet dersom det hadde søkt korrekt.

Kommer man til at en feilutbetaling er mottatt i aktsom god tro, kan den kreves tilbake etter en nærmere vurdering som bygger på læren om *condictio indebiti*.¹⁵ Der foretaket ikke har vært i aktsom god tro om feilutbetalingen, skal forvaltningen i utgangspunktet kreve hele tilskuddet tilbake. Det må likevel foretas en konkret vurdering av rimelighet.

Bestemmelsens annet ledd fastslår at det kan kreves renter når kravet ikke innfris ved forfall. Tilbakebetalingskravet kan rentebelastes helt tilbake fra utbetalingstidspunktet og frem til kravet innfris, dersom det konstateres grov uaktsomhet eller forsett. Selv om dette er formulert som en "kan"-bestemmelse, er den klare hovedregelen at renteperioden *skal* settes fra utbetalingstidspunktet og frem til innfrielse av kravet. Dette er for å unngå at partene reelt sett skal kunne tjene på å ha fått disponere over urettmessig tilskudd i en periode. Størrelsen på

¹⁵ Den alminnelige læren om retten til å kreve tilbakebetaling når betalingen har skjedd på bakgrunn av en villfarelse om betalingspliktens omfang eller eksistens. Tilbakesøkningsretten er slått fast gjennom rettspraksis og begrunnes i at det ikke er rimelig at en mottaker av betaling skal sitte igjen med en ubegrunnet berikelse. Hvorvidt tilbakebetaling kan kreves i det enkelte tilfellet, vil imidlertid avhenge av en helhetsvurdering av konkrete omstendigheter og hensynet til rimelighet.

renten følger rentesatsen fastsatt med hjemmel i lov 17. desember 1976 nr. 100 om renter ved forsinket betaling m.m.

Samtidig ser departementet at det ikke nødvendigvis er rimelig at parten belastes for en unød- dig lang saksbehandlingstid dersom dette skyldes forvaltningen selv. På den annen side er det heller ikke gitt at det er rimelig at parten skal ha en gevinst av å ha fått råde over et urettmes- sig utbetalt beløp i hele perioden frem til endelig vedtak i klagesak. Etter departementets vurdering kan det i slike tilfeller være rimelig å dele renteperioden slik at man krever forsin- kelsesrenter i perioden fra utbetalingen skjedde til det ble truffet vedtak i første instans, mens man beregnet avsavnsrente (for eksempel lik ordinær innskuddsrente) i perioden fra vedtaket i første instans treffes og frem til betaling skjer.

Av trede ledd fremgår det at krav fra offentlig myndighet som utspringer av regelverk for jordbruksvirksomhet, kan motregnes i tilskuddsutbetalinger til foretaket.

Til § 14. Ikrafttredelse

Forskriften trer i kraft 1. januar 2015.

Med hilsen

Viil Søyland (e.f.)
avdelingsdirektør

Hanne Klægstad
seniorrådgiver

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer

Vedlegg:

- Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket
- Teknisk jordbruksavtale 2014–2015 (med justeringer av 18. desember 2014)

Kopi til:

- Norges Bondelag; Postboks 9354, Grønland, 0135 Oslo

- Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Øvre Vollgt. 9, 0158 OSLO